

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

REİSÜLKÜTTAB MEHMED ÂRİF DÎVÂNI
(İNCELEME-METİN)

HAZIRLAYAN
HAMZA KİREMİTÇİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. ABDULLAH EREN

Ordu 2015

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya, kullandığım başka yazarlara ait her özgün fikre kaynak gösterdiğimi bildiririm.

Hamza KİREMİTÇİ

ÖZET

[KİREMİTÇİ, Hamza]. [Reisülküttab Mehmed Ârif Dîvânı,(İnceleme-Metin)], [Yüksek Lisans Tezi], Ordu, [2016].

Bu tez çalışmasında, 18. yüzyıl Divan şairi olan Reisülküttab Mehmed Ârif'in hayatı ve bilinen tek eseri olan Dîvân'ı konu alınmıştır.

Öncelikle şairin yaşadığı dönemin siyasî ve edebî hayatını özetleyen girişten sonra çalışmamızı oluşturan bölümlere geçtik. Bu tez çalışması iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Reisülküttab Mehmed Ârif'in hayatı, edebî kişiliği ele alınmıştır. İkinci bölümde ise şairin şiirleri şekil ve muhteva olarak çeşitli yönlerden incelenmiştir.

Aslen Kastamonulu olan şair miladî 1741 yılında doğmuştur. Birçok devlet memurluğu yapan Mehmed Ârif kısa bir süreliğine reisülküttaplık vazifesi de yapmıştır. Tezkirelerde hoş sözlü olarak geçen Mehmed Ârif'in elimizde bulunan tek eseri Dîvân'ıdır. Reisülküttab Mehmed Ârif 1813'te yetmiş iki yaşında İstanbul'da vefat etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Reisülküttab, Ârif, Dîvân, İnceleme, Şair

ABSTRACT

[KİREMİTÇİ, Hamza]. [Divan of Reisülkütab Mehmed Ârif,(Analysis-Text], [Master Thesis], Ordu, [2016].

In this dissertation, we have studied the life of Mehmed Arif, the 18 th century divan poet, and his only known work, Divan.

In the introductory chapter, we have summed up political and literary culture of his age and then analyzed the other chapters. The dissertation consists of two main chapters. In the first chapter, we have examined the life of the foreign secretary Mehmed Arif and his literary identity. In the second one, it has been examined his poetry as to form and substance from various aspects.

Originally, he was from Kastamonu and born in 1741 in the common era. He worked as a civil servant and also worked as a foreign secretary for a short time. In his collection of biographies, he has words of wisdom and Divan is his only work on hand. The foreign secretary Mehmed Arif, 72 , was died in 1813 in Istanbul.

Key Words: Reis-ül Küttab, Arif, Divan, Resarch, Poet.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı :	Hamza Kiremitci
Doğum Yeri ve Tarihi :	Fatsa – 03.05.1989
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi :	YüzüncüYıl Üniversitesi/Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi :	Ordu Üniversitesi/Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller :	İngilizce
Bilimsel Etkinlikleri :	“Erdem Bayazıt’ta Ölüm Teması”, Fatih Üniversitesi “Ölüm” Konulu Sempozyum Bildirisi, İstanbul 2009.
İletişim	
E-Posta Adresi :	hamzakiremitci@hotmail.com
Telefon: Cep:	0531 492 1665
Tarih ve İmza:	

ÖN SÖZ

İslamiyet'in kabulü ile birlikte Türk toplumunun inançlarında, kültüründe, sanat ve edebiyatında mühim değişiklikler meydana gelmiştir. Bu yeni medeniyet anlayışının etkisi altında ortaya çıkan Klasik Türk Edebiyatı, zaman içerisinde büyük gelişme göstermiştir.

Divan edebiyatında estetik zevk, ön planda gelmektedir. Sanat kaygısı güden Divan şairi için mana ve şekil büyük önem arz etmektedir. Klasik edebiyatın kendine has imaj dünyasının yanında Kur'ân-ı Kerîm, hadis, astronomi, mitoloji, içtimâî hayat gibi daha birçok konu şiirde kendine yer bulur. Dini-tasavvufî konuların mecaz ve gerçeklerle anlatıldığı, aynı zamanda büyük mutasavvıfların da bu sahada Divan şiirinin imge ve hayal dünyasıyla şiir yazdıkları görülmektedir.

Klasik Türk Edebiyatı, başlangıcı olan 13. yüzyıldan nihayete erdiği 19. asrın ikinci yarısına kadar birçok şairi bünyesinde barındırmıştır. Gerek devlet adamları, gerek padişahlar ve gerek günlük hayattaki kişiler Klasik edebiyatın nazım şekilleriyle şiirler yazmış ve O'nun imgelerini kullanmışlardır.

Bu şairlerden birisi de 18. yüzyılın ikinci ve 19. yüzyılın birinci yarısında yaşayan Reisülküttab Mehmed Ârif'tir. Bu tez çalışması Reisülküttab Mehmed Ârif'in hayatı ve edebî kişiliği üzerine değerlendirilmeleri, eserinin incelenmesi ile transkripsiyonlu metnini kapsamaktadır.

İnceleme iki ana bölümden meydana gelmektedir. Bunlardan ilki şekil, ikincisi içerik özelliklerine yöneliktir. Şekil incelemesi kısmında eserdeki manzumelerin tertibi ile vezin, kafiye ve redif kullanımı hakkında bilgiler yer almaktadır. İçerik incelemesinde, eserde yer alan konular ele alınmıştır.

Eserdeki Arapça ve Farsça mısra ve beyitler alfabe değişikliği yapılmadan aktarılmış; bunun haricinde bu dillere özgü olup da Türkçe mısra içerisinde yer alan ifadeler transkribe edilmiştir.

Yeni bir eseri Türk edebiyatına kazandırmanın heyecanıyla hazırladığım bu tez çalışmasının bilim dünyasına katkı sağlamasını temenni ederken, çalışmamın bugünlere gelmesinde büyük emeği olan kıymetli hocam Doç. Dr. Abdullah EREN'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hamza KİREMİTÇİ

ORDU 2016

KISALTMALAR

age. : Adı geçen eser

a.s. : Aleyhisselam

bk. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

E. : Elgaz

G. : Gazel

H.z. : Hazret

h.zl. : Hazırlayan

k : Kıta

Ktb. : Kütüphane

M. : Muhammes

N. : Naat

s. : Sayfa

Ş. : Şarkı

T.B. : Terkîb-i Bend

Ty. : Türkçe yazma eserler

Üniv : Üniversitesi

vb. : ve benzeri

Yay. : Yayımları, yayınları

İÇİNDEKİLER**Sayfa**

BİDİRİM.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	IV
ÖZ GEÇMİŞ.....	V
ÖN SÖZ.....	VI
KISALTMALAR.....	VIII
İÇİNDEKİLER.....	IX
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM**REİSÜLKÜTTAB MEHMED ÂRİF**

Hayatı ve Edebî Kişiliği.....	4
-------------------------------	---

II. BÖLÜM**REİSÜLKÜTTAB MEHMED ÂRİF DÎVÂNİ'NİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ**

1. Tertip.....	7
2. Vezin.....	7
3. Kafiye.....	8
4. Redif.....	9

III. BÖLÜM

REİSÜLKÜTTAB MEHMED ÂRİF DÎVÂNI'NDA MUHTEVÂ

I. DİN.....	10
II. TASAVVUF.....	12
III. BAZI MEFHURLAR.....	15
1. Gönül.....	15
2. Canan.....	15
3. Dünya.....	16
4. Akıl.....	16
IV. CEMİYET.....	17
1. Şahıslar.....	17
2. Kavimler.....	19
3. Ülkeler.....	20
4. Dağlar, Nehirler.....	20
V. İÇTİMÂÎ HAYAT.....	20
VI. İNSAN.....	23
1. Sevgili.....	23
2. Âşık.....	25
3. Rakip.....	27
VII. TABİAT.....	28

IV. BÖLÜM

REİSÜLKÜTTAB MEHMED ÂRİF DÎVÂNI

1. Transkripsiyon İşaretleri.....	30
-----------------------------------	----

2. Nüsha Özellikleri.....	31
3. Metin.....	33
1. NAAT.....	33
2. GAZELLER.....	35
3. TERKİB-İ BENDLER.....	70
4. TAHMİSLER.....	72
5.ELGAZ.....	77
6. KITALAR.....	79
7. RUBAİLER.....	79
8. ŞARKI.....	80
4. Sonuç.....	82
5. Kaynakça.....	83

Giriş

“Türklerin İslam dinini kabul etmeleriyle, Divân edebiyatı ürünleri vermeleri arasında uzun zaman geçmiştir.¹” İslam kültürü etkisinde gelişen Türk edebiyatının elde bulunan en eski örnekleri tarihte varlığı bilinen ilk Müslüman Türk devleti olan Karahanlılar dönemine rastlar.² XI. yüzyılda Karahanlı Türkçesiyle yazılan ve Klasik Türk Edebiyatı'nın ilk nüshaları olarak sayabileceğimiz bu eserler Kutadgu Bilig ve Atabetü'l Hakâyık'tır. Anadolu'da XIII. yüzyılda başlayan, bu yüzyıldan sonra gerek Osmanlı sahasında, gerek Azerî ve Çağatay sahasında büyük gelişme gösteren Divan edebiyatı; Âşık Paşa, Gülşehrî, Şeyhî, Necafî, Fuzûlî, Bâkî, Nef'î, Nâbî, Nedim, Şeyh Galib gibi daha birçok şairi bünyesinde barındırmıştır.

Bu tez çalışmamızda 18. yüzyılın ikinci ve 19. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Reisülküttab Mehmed Ârif'in hayatı, edebi kişiliği ve eseri hakkında bilgi verilmiştir. Reisülküttab Mehmed Ârif'in yaşadığı yüzyıl Osmanlı Devleti'nin duraklama döneminden gerileme dönemine geçişine rastlar. Bir önceki yüzyılın sonunda yapılmış olan 1699 Karlofça Antlaşması Osmanlı'nın ilk büyük toprak parçasını kaybettiği bir antlaşmadır. Bu antlaşmayla birlikte Osmanlı Devleti için siyasi kargaşaların, isyanların, büyük savaş kayıplarının olacağı bir yüzyıl başlayacaktır.³

Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın sonlarında başlayan milliyetçilik akımlarına da maruz kalmıştır. Başta bu meseleyi Avrupa'nın kendi iç meselesi⁴ olarak gören devlet, gelişen olaylar neticesinde kendisini de bu kargaşanın içerisinde bulmuş ve bu durum büyük toprak kayıplarına varan isyanlarla sonuçlanmıştır.

¹ İskender Pala, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, 18. Baskı, s. 120.

² Mine Mengi, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, 19. Baskı, Ankara 2013, s. 29.

³ Bu tespit ve olaylar için bk. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. 5, Ankara 2007, s. 11-73.

⁴ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara 1997, s. XXI.

Bozulan siyasi otoriteyi yeniden tesis etmek için harekete geçen yönetim, birçok alanda yenilik çalışmalarına girmiştir. Nizam-ı Cedid adında yeni bir ordunun inşa edilmesi, Avrupa’da daimi elçiliklerin açılması, kapatılan basımevinin yeniden faaliyete girmesi yapılan çalışmalardan birkaçıdır. Fakat tüm bu çabalar yüzeysel kalmış olup imparatorluğun gerileme dönemine engel olamamıştır.⁵

Siyasi alandaki başarısızlık ve gerilemeye karşın XVIII. yüzyıl Osmanlı edebiyatı bu çöküşten çok fazla etkilenmemiştir:

“Bu yüzyılda siyasi, iktisadi ve içtimaî hayatta kendisini belirgin olarak hissettiren gerilemeye karşılık, bilim, kültür ve edebiyat hayatı bu çöküntüden fazla etkilenmemiş ve önceki asrın devamı olarak olgunluk dönemini yaşamayı sürdürmüştür. Geleneğin belirlediği kriterlere bağlı kalarak kendisini her dönemde teknik ve estetik bakımdan yenileyerek gelişimini devam ettiren edebiyat, gerek kemiyet gerekse keyfiyet bakımından özellikle asrın başında Nedîm, sonunda Şeyh Gâlib’in elinden en mükemmel ve olgun örneklerini vermiştir. Bunda asrın başında III. Ahmed ve sonunda III. Selim’in sanat ve sanatkâra ilgi gösterip desteklemelerinin ve uzun süren savaşlardan yorgun düşen Osmanlı için soluklanma ve barış özlemi duyulmasının önemli etkisi olmuştur. Bu dönem şairleri önceleri hikmet ve hünerle elde edilen edebî seviyeyi, bu dönemde mahallî unsurları, gündelik hayatı ve konuşma dilini şiirin malzemesi yaparak yakalamaya çalışmışlardır.”⁶

Bu asırda yaşanan Lâle Devri’nin de etkisiyle edebiyata olan meyil artmış, toplumun her kesiminde güzel sanatlara karşı bir merak uyanmıştır. Bunda dönemin padişahı olan III. Ahmed ve onun sadrazamlığını yapan Damat İbrahim Paşa’nın büyük etkisi vardır. Onun döneminde İstanbul yeniden inşa edilmiş, sık sık şiir ve edebiyat meclisleri tertip edilmeye başlanmıştır.

Bu dönemde dikkat çeken konulardan birisi de mahalli konular ve günlük yaşayışın edebiyata girmesidir. “ 18. yüzyılda mahalli konular ve günlük yaşayış edebiyata daha çok girmiş, edebî ürünlerde yerleşme görülmüştür. Böylece 18.

⁵ Karal, *age.*, s. 77.

⁶ Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yay., 7. Baskı, İstanbul 2013, s. 489

yüzyılın önemli bir özelliği, edebiyatın halk zevkine yaklaşması, kendi benliğini şiire geniş ölçüde yansıtmasıdır diyebiliriz.”⁷

18. yüzyıldan 19. yüzyıla geçerken siyasi alandaki başarısızlık ve gerileme, kendisini edebiyatta da göstermektedir. “Bu dönemde edebiyat, özellikle asrın ilk yarısında, geçen asrın bir devamı görünümündedir. Şiire yeni bir nefes ve soluk kazandıran Şeyh Gâlib’den sonra klâsik edebiyatın âdetâ beslendiği kaynaklar kurumuş, neredeyse söylenebilecek her sözü bitmiş, orijinalliğini kaybetmiş, şâirler eski ustaları tekrarlamaktan ileriye gidememiş, orjinallik gösterme hevesiyle yapmacıklık, yavanlık hatta bayalığa düşmüştür.”⁸

XVIII. yüzyılın öne çıkan özelliklerinden birisi de tasavvufa olan ilginin artmış olmasıdır. Birçok şairin bir tarıkata mensup olması ve tasavvufi şiirlerin divanlarda yer alması sıkça görülmektedir. Ancak ne bu şairler ne de şiirleri önceki asırlarda yetişen şairlerin seviyesine ulaşabilmiştir:

“Eski edebiyatımızın kuruluş döneminde olduğu gibi çöküş döneminde de dini-tasavvufi şiire ilgi artmıştır. Bu dönem şairleri arasında herhangi bir tarıkata mensup olmayan şair hemen hemen yok gibidir. Dolayısıyla her şairin divanında tasavvufi şiire rastlanabilir. Öte yandan tasavvufu ilgisi olmayan şairler de tasavvufun alışlagelmiş telmih ve mecazlarından bolca yararlanmışlardır. Ancak bu dönemde ne mutasavvıf şairler ne de öteki şairler tasavvuftan yararlanma ve tasavvuf terimlerini kullanma konusunda kendilerinden önceki şairlere ulaşamamışlardır.”⁹

Bu dönemde göze çarpan bir diğer konu da müşterek gazellerin yazılması konusudur. Mehmed Ârif de bu akıma uyanlardan birisidir. Şair Pertev ile müşterek yazdığı şiirler bulunmaktadır. Müşterek şiir yazma geleneğini kimi edebiyat tarihçileri şiirde bir yozlaşma olarak görmektedirler. Bu şiirler için sanat kaygısından uzak daha çok hoşça vakit geçirmek için yazılan şiirler olduğu belirtilir.¹⁰

⁷ Mengi, **age.**, s. 231.

⁸ Şentürk, **age.**, s. 566.

⁹ Mengi, **age.**, s. 261.

¹⁰Şentürk, **age.**, s. 491., Bu konu hakkında bk., İsmail Hakkı AKSOYAK, “Müşterek Şiir Söyleme Geleneği”, Türklük Bilimi Araştırmaları, Sivas 1999, S. 8, s. 239- 254.

I. BÖLÜM

REİSÜLKÜTTAB MEHMED ÂRİF'İN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Hayatı ve Edebî Kişiliği

Ârif Mehmed Efendi, Kastamonulu Mehmed Sâlim Efendi'nin oğludur.¹¹ Kastamonu'da doğmuştur.¹² Tezkirelerde ve diğer kaynaklarda doğum tarihi belirtilmemiştir. Ancak tezkirelerde bildirilen vefat tarihi 27 Safer 1228/1 Mart 1813'tür.¹³ Buna göre şairin doğum tarihi mîlâdi 1741'dir. Bazı kaynaklarda "Ulu Ârif" şeklinde de geçmektedir.¹⁴ İlim tahsil etmek için İstanbul'a gitmiş ve o sırada Melik Paşazâde kapıcıbaşlarından Ahmed Bey'in dairesine mülâzım olduğu halde Hoca Neş'et Efendi'nin derslerine katılmıştır. Kısa bir müddet sonra Darü's-Sa'âdeti's-Şerîfe başmemuru İdris Ağa'ya yazıcı olmuştur. Bu görevden azledilerek hâcegânlık rütbesine gelmiştir. Sonra hâcelik ile 1791-1792'de tezkireci-i sâni 1794'te de tezkireci-i evvel olmuş ve Bîcân Sultan hazretlerinin kethüdalığına tayin edilmiştir. Yûsuf Ziyâ Paşa'nın sadrazamlığında tezkirecilik görevinden alınan Mehmed Ârif, Mart 1800'de ruznamçe-i evvel; 1801'de rikâb-ı humâyun kethüdâsı, 1801-1802'de çavuşbaşı olmuş fakat ordunun dönüşünde azledilmiştir. 1802-1803'te kethüdalıktan azledildikten sonra yeniçeri kâtibi olup 1807'de ikinci defa çavuşbaşı oldu. 25 Cemaziyelevvel 1222/31 Temmuz 1807'de reisülküttap; Şaban 1222/Ekim-Kasım 1807'de üçüncü defa çavuşbaşı, birkaç ay sonra 1223/1808-09'da defter emîni, sonra tevkîî, o sene sonunda

¹¹ Sadık Erdem, **Ârif Hikmet Tezkire-i Şu'arâ İnceleme-Çeviriyazı-İndeksli Tıpkıbasım**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 102.

¹² Fatîn Davud, **Hâtimetü'l-Eş'âr**, (hızl.: Ömer Çifçi), e-kitap, www.kulturturizm.gov.tr, s. 279., ; M. Şemseddin Sami(1996), **Kâmûsu'l-A'lâm**, C. 4, Kaşgar Neşriyat, İstanbul, s. 3040.

¹³ Fatîn Davud, **age.**, s. 280., Mehmed Süreyyâ, **Sicill-i Osmânî**, C. 3, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1311, s. 318.

¹⁴ İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. 5, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971 s. 352., ; Mehmed Süreyyâ, **age.**, s. 317.

reis vekili oldu. Ordu ile İstanbul'a geldiğinde azledildi. Ordunun yeniden hazırlanması sırasında vekâleten atandı ve ordu varmadan önce azledildi. Şevval 1225/Ekim-Kasım 1810'da nişancı; Şevval 1227/Ekim-Kasım 1812'de defter emîni oldu.¹⁵

27 Safer 1228/1 Mart 1813'te yetmiş iki yaşında vefat etti. Soğukçeşme'de Zeynep Sultan Camii haziresinde medfundur. Oğullarından biri kazasker olan Râif Efendi, diğeri ise Recâî Mehmed Efendi'dir.¹⁶ Ârif Hikmet, tezkiresinde şairin vefat tarihini 1226/1811-12 göstermiştir. Fakat bu yanlış bir tarihtir.¹⁷

Fatîn Davud, Reisülküttab Mehmed Ârif Efendi'nin tezkirecilikten azledilmesinin nedeni hususunda Süleyman Fâik'in Sefinetü'r-Rü'esâsı'nda yer alan bir kıssayı şöyle anlatır: Yûsuf Ziyâ Paşa sadrazam olduğu sırada usta şâir Pertev Efendi, "Dil-i gam-dîdenin bir dahi handân olduğun gördük / O nâ-şâdın hele bir kere şâdân olduğun gördük" redifli kasidesinin sadrazama sunulmasını istemiş, Ârif de, pâdişâhın huzuruna gidip bu kasideyi okumuştur. Padişah, gazabından "Maşallah, bu Pertev Efendi ne güzel şâirmiştir. Kasidesinin her beyti, görünmeyeni yüzümüze vurmuş." demiş ve birkaç gün sonra Ârif Mehmed Efendi tezkirecilik görevinden alınmıştır.¹⁸

Mehmed Süreyyâ, Ârif Mehmed Bey'in nesirde orta hâlli, şiirde ise usta olduğunu,¹⁹ Bursalı Mehmed Tahir ise, Farsça, Türkçe şiir ve inşâyâ vâkıf olduğunu ifade eder²⁰.

18. asır Türk edebiyatındaki mahallileşme akımının ve günlük yaşayışın edebiyata olan etkilerini Mehmed Ârif'te görmek mümkündür. Hatta divanındaki birçok

¹⁵ Fatîn Davud, *age.*, s. 280., ; Mehmed Süreyyâ, *age.*, s. 318., ; M. Şemseddin Sami, *age.*, s. 3040.

¹⁶ Mehmed Süreyyâ, *age.*, s. 318.

¹⁷ Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı, **Mehmet Nâil Tuman Tuhfe-i Nâilî Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri**. Ankara 2001, Bizim Büro Yay.,c. II, s. 605.

¹⁸ Fatîn Davud, *age.*, s. 280. Aksoyak, İsmail Hakkı,

<http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6815> [Erişim

Tarihi:05.06.2016]

¹⁹ Mehmed Süreyyâ, *age.*, s. 318.

²⁰ Bursalı Mehmed Tâhir, **Osmanlı Müellifleri**, C. II, s. 30.

şiiir oldukça sade bir üslupla yazılmış olup günümüz Türkçesi'ne çok yakındır. Hâlihazırda kullanılan bazı deyimlere şairin divanında sıkça rastlanır:

Ey benim mâ-ħaşal 'ömrüm efendim cānım

Ey gözüm nūrı civānım güzelim sultānım²¹ T.B.I-1

Görmesem bir laħza cānānım seni

Arzu eyler hemān cānım seni Ş.1-1

Reisülküttab Mehmed Ârif'in şiiirlerinde aşk önemli bir yer tutar. Bu da beraberinde coşkun bir lirizmi meydana getirir. Şiiirlerinde tasavvufi aşk peygamber sevgisiyle görülür. Dönemin geneline hâkim olan tasavvufi şiiir söyleme veya tasavvufu şiiire konu etme Mehmed Ârif'te de görülür.

Şairin üslubundaki en belirgin özellik samimiyetidir. Şiiirlerini gayet akıcı bir dille aktarır. Yer yer manaya dayalı zorlamalar olsa da bu durum şiiirlerindeki genel durumu etkilemez.

Şiiirlerinde kullandığı Arapça ve Farsça kelimeler dönemin şartlarına göre sadedir. Yerinde kullanmış olduğu bu kelimeler sayesinde şiiirde akıcılık ve anlamda da bir bütünlük meydana gelmektedir.

²¹ Reisülküttab Mehmed Ârif Divânı'na yapılan atıf sistemi şu şekildedir: Divân'daki manzumeler genellikle gazel nazım şekliyle yazılmıştır. Ancak aralarda terkîb-i bent ve muhammes gibi nazım şekilleri mevcuttur. Bu yüzden manzumelerin işaret sistemine nazım şekli ile ilgili herhangi bir işaret konulmamıştır. Yapılan numaralandırılmalarda ilk sayı, manzume numarasını; ikincisi ise beyit numarasını göstermektedir. Yapılan kısaltmalarda manzumelerin başına ait olduğu nazım şekli veya türü kısaltmalar yoluyla yazılmıştır (bk.: Kısaltmalar).

II. BÖLÜM

REİSÜLKÜTTAB MEHMED ÂRİF DÎVÂNİ'NİN ŞEKİL

ÖZELLİKLERİ²²

1. Tertip

Reisülküttab Mehmed Ârif Dîvânı, şiirlerin klasik divan tertibinde sıralanan kaside, musammat, gazel, rubai, kıta, müfred vb. sıralama düzenine uymamaktadır. Eserin ilk kısmı bir naatle başlamakta olup peşinden üç tane kıta ve bir Farsça gazel yer almaktadır. Harf sistemine dayalı sıralama ise bunlardan sonra başlamaktadır. 42 gazel, 1 naat, 1 terhib-i bend, 3 muhammes, 1 lugaz, 5 kıta, 2 rubai, 1 şarkı yer almaktadır.

2. Vezin

Eserde kullanılan aruz kalıpları ve tekrarlanma sayıları şöyledir:

Kalıp:	Tekrarlanma Sayısı:
Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	16
Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	11
Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	3
Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün	2
Mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün	2

²²Çalışmanın şekil ve muhteva incelemesi oluşturulurken şu kaynaklardan yararlanılmıştır:

Cemâl Kurnaz, **Hayâlî Bey Divanı'nın Tahfili**, İstanbul 1996, Mustafa Nejat Sefercioğlu, **Nev'î Divanı'nın Tahfili**, Ankara 1990, Abdullah Eren, **Sıdkî Dîvânı (İnceleme-Metin)**, Ankara 2014, Mehmet Sadık Özkan, **Nedîm Divanı'nda Kültür Unsurları** (Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman 2015.

Mef'ülü fâ'ilätü mefâ'ilü fâ'ilün	2
Fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilün	2
Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün	2
Müfte'ilün mefâ'ilün müfte'ilün mefâ'ilün	1
Mefâ'ilün fe'ilätün mefâ'ilün fe'ilätün	1
Mef'ülü mefâ'ilün fe'ülün	1

3. Kafiye

Kafiye çeşitlerinin eserde sıralanışı ile ilgili örnekler şu şekildedir:

Yarım kafiye: Eserde yarım kafiye çok az yer verilmiştir.

Daḥî nevrestedir ol şūḥ ülfet nidigin bilmez

Bilür da'vîsin eyler de ḥaḳîḳat nidigin bilmez G.18-1

Tam kafiye: Tam kafiye bazen bir uzun ses ve redifle birlikte kullanılmıştır.

Dāneyim yek-ḳatre-i ebr-i gınā düşmez baña

Çü ne gedâyım zıll-i şehbâl-i Hümā düşmez baña G.2-1

Ṭarîḳ-i 'aşka girdim çünkü mezheb nidigin bilmem

Mezākım nūş-i meydır ğayrı meşreb nidigin bilmem G.25-1

Zengin kafiye: Şair en çok bu kafiye çeşidini kullanmıştır.

Mihr-i ruşşārın ḥayāl-i māhitāb itdik bu şeb

Sāyesinde zülfünüñ bir āfitāb itdik bu şeb G.6-1

Helāk-i ğamze-i fettānım ey dost

O ḥünî gözlere ḳurbānım ey dost G.8-1

Dilrubā-yı lebine dām-ı halka-i gīsūsıdur

Vesame-i fitne niyām-ı hançer-i ebrūsıdur

G.12-1

4. Redif

Şair rediflere eserde çokça yer vermiştir. Kullanılan redifler şiire ayrı bir ahenk katmaktadır:

Mihr-i ruşşārın hayāl-i māhitāb *itdik bu şeb*

Sāyesinde zülfünüñ bir āfitāb *itdik bu şeb*

G.6-1

Baħr-i nazma dalmayan sāhil-nişīnān *başkadır*

Ma‘nī-i bīgāne ister āşiyān *başkadır*

G.14-1

Ġayra yār olup tabībim derd-nāk *eyler beni*

Ġamdan ölmem kırkaram ğayret helāk *eyler beni*

G.37-1

III. BÖLÜM

REİSÜLKÜTTAB MEHMED ÂRİF DÎVÂNI'NIN MUHTEVÂ

ÖZELLİKLERİ

I. DİN

Eserde Allah; birliği, yaratıcılığı ve lütfu gibi yönlerden konu edilir; Allah, Hakk, Hüdâ gibi isimlerle zikredilir. Allah'ın eserde zikredilmesi daha çok deyimler üzerindedir. Şiirlerini genellikle âşıkâne tarzda yazan şair, dini konulara da yüzeysel olarak değinmiştir.

Şair Hazret-i Peygamber'den kendisine şefa'at edip yardımcı olmasını, Allah için samimi bir dille istemektedir:

‘İnāyet kıl baña Allah içün naqd-i şefā’atle

Faķīrin hāli zīrā pek yamandır yā Resūlü'llāh

N. 1-4

Sevgilisine seslenen âşık, Allah için kendisine bakmasını istemektedir:

Ya ‘ni ārām-ı dilim pādīşeh-i devrānım

Diñle Allāh’ı severseñ bu dil-i nālānım

T.B. I-2

Mehmed Ârif Dîvânı’nda adı geçen peygamberler şu şekilde anlatılmıştır:

Lokman (a.s.) Divan şiirinde umumiyetle hekimliği yönünden ele alınır. Tüm dertlere çare bulan hikmet sahibi bir peygamberdir. Ancak ölüme bile çare bulan bu büyük peygamber, şairin derdine bir derman bulamaz:

Loķmān u Aristo olamaz derdime derman

Vuşlat hevesi oldı baña māye-i hırmān

M. 2-3

Mehmed Ârif eserine naatle başlar. Hz. Peygamber'den kendisine şefaati olmasını, hatasının çok olduğunu, sığınılacak tek kişinin kendisi olduğunu samimi bir dille ifade eder.

‘Înâyet kııl baña Allah için naqd-i şefâ‘atle

Faķîrin hâli zîrâ pek yamandır yâ Resûlü'llâh

N. 1-4

Bu dâr-ı mihnet içre gerçi müşkildir emîn olmak

Der-i luţfuñ baña dârü'l-emândır yâ Resûlü'llâh

N. 1-5

Gelüp dergâhıña ‘Ârif bu yüzden ‘arz-ı hâl eyler

Şefâ‘at yâ Resûlullah Şefâ‘at yâ Resûlü'llâh

k. 1-2

Şefî ‘i hazretiñken ‘Ârifñ itme luţfuñdan

Kerem kııl anı kim kırtaracaķdır yâ Resûlü'llâh

k. 3-2

II. TASAVVUF

Divan'da tasavvuf çok yer tutmamaktadır. Şair, tasavvufi terimleri kullanmak suretiyle eserde tasavvufa yer vermiştir. Aşk, şarap, meyhane, tevekkül, vuslat, rind, zahid gibi kavramlar tasavvufi anlayış içinde ele alınmıştır.

Aşk, Divan edebiyatının genelinde en çok işlenen konudur. İlahi ve mecazi olmak üzere iki tür aşk vardır. Mecazi aşk genelde bir şeye karşı duyulan ve ilahi aşkın dışındaki her şeye verilen addır. İlahi aşk ise Allah aşkıdır. Her şeyi yaratanın aşkıdır. Hak âşıkları zahirde mecazi aşkla hemhâl olsalar da hakikatte ilahi aşkı aramaktadırlar. Onların mecazi aşkları dışarıdan bakanları aldatmamalıdır:

Ehl-i ‘aşkıñ zât-ı bahta nâzır olmaķdur işi

Şanmañuz pervâne gibi şem‘ içündür sūrişi

Şemme vechullâha dâ'irdir medâr-ı cünbüşi

Āsmān lā-ta‘bindur maḳām-ı gerdişi

İsm-i a‘zamla mükerrerdür gürüh-ı Mevlevî

M. 3-4

Aşk yoluna girenler gayrı hevâdan geçerler. Onlar için dünyalık adına bir şey yoktur. O aşıkların bu yolda yaptıkları tek şey ilahi şaraptan kana kana içmeleridir:

Ṭarîḳ-i ‘aşka girdim çünkü mezheb nidigin bilmem

Mezākım nüş-i meydir gayrı meşreb nidigin bilmem

G. 25-1

Âşıkların en çok uğradığı yer meyhanedir. Aşk meyhanesinde pîr-i mugânın sunduğu ilahi şaraptan içerler. Böylece neşe ve feyz bulurlar. Meyhane âşıklar için gönül açıcı bir yerdir. Burada tüm dert ve sıkıntılarını unuturlar:

Açılsun gönçe-i ümmîdiñ ey dil gel açıl şād ol

Saña meyhâne-i gām gibi cāy-ı dil-güşā buldum

G. 26-4

Meyhanenin baş kişisi pîr-i mugândır. O meyhaneyi çekip çeviren, herkese mikdarınca şarap sunan yaşlı, hikmet sahibi bir kimsedir. Onun verdiği öğütler aşıklar tarafından can kulağıyla dinlenir:

Pîr-i meyiñ ayāğımı būs etmek isteriz

Şimdi ‘azîmet-i dil o ‘ālî-cenâbadır

G. 13-3

Tevekkül kadere razı olup Allah’a güvenmek demektir. Sırtını Hakk’a dayayan ve kalender meşreb olan şair artık rızkının nereden geleceğini düşünmemektedir. Çünkü o rızık sahibine güvenmektedir:

Tevekkül eyleyüp taḳdîr-i Ḥaḳḳ’a eyledüm rāhat

Ḳalender meşrebim esbâb-ı mekseb nidigin bilmem

G. 25-3

Kanaat elde olunanla yetinmek olup fazlasını istememek demektir. Şair için kanaat sevgilinin hayaliyle yetinmektir. Çünkü elinde ondan başka bir şey yoktur:

Vişâliñden hayâline kanâ'at eyleyüp dâ'im

Cihânda 'Ārif-i āgâh fūrkat nidigin bilmez

G. 18-7

Vuslat kavuşmak demektir. Fakat âşıklar için vuslat bir türlü hâsıl olmamaktadır. Aslında vuslat demek aşkın bitmesi demektir. Şair bir yandan vuslatı çok istemesine karşın diğer taraftan onda rahat edemeyeceğini de düşünür:

Ālem-i vuşlatta bulmaz ehl-i dil candan şafâ

Rûy-i dilber 'Ārifâ mirât-i hasretidir baña

G. 1-7

Tecellî, ortaya çıkmak, zâhir olmak demektir. Dîvân edebiyatında tecellî daha çok Mûsâ (a.s.) ile ilişkilendirilir. Araf Sûresi 143. âyetine göre “Hz. Mûsâ (a.s.), Allah (c.c.)’yü görmek istemiş ve Allah (c.c.)’ye seslenerek “Yâ Rabbi! Bana Zâtını göster, sana bakayım.” demiştir. Allah (c.c.) de “Sen beni göremezsin; fakat dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni göreceksin.” diye cevap vermiştir. Sonunda, Allah (c.c.) dağa tecelli etmiş, dağ parçalanmış ve Mûsâ (a.s.) da bayılıp düşmüştür. Şair de bu duruma atıfta bulunarak Allah’ın Tûr dağına tecelli etmesi hadisesine telmihte bulunmuştur:

Ĥâkimüz sūziş ile ĥurmen-i nūr eylemişüz

Ĥâşılı zevk-i tecellîgeh-i Tûr eylemişüz

G. 17-1

Rind, Farsça lâubâlî, kayıtsız, akıllı kişi anlamına gelir. Şair de kendisini lâubâlî rind namına sahip bir kişi olarak görmektedir:

Lâübâlî rind-i şâhib-nâm-ı şehr-i vaĥdetim

Güyyâ mihr-i ĥamûşı ĥavf-ı şöhretdir baña

G. 1-2

Şair, rintliği yönünden kendisini zamanın evladı olduğunu ve İran ülkesinde bile kıskanıldığını söylemektedir:

‘Acep rindim zihī ferzend-i vaḳtim

Ki reşk-i hıṭṭa-i Īrānım ey dost

G. 8-5

Rind meşrepliler zâhitlerden farklı olur. Onların uğrak yerleri meyhanelerdir. Burada ilahi aşkın şarabından kana kana içerler. Rintlerin dış görünüşü de farklıdır. Dışarıdan bakıldığında eskimiş yamalı elbiseler giyerler. Viran bir halleri vardır.

Delk-i peşmāne-i zühdi götürüp meykedeye

Girü ḥazret-i ḥumār ideyim ‘ahd olsun

G. 33-5

Zâhitler kaba sofudurlar. Tek emelleri cennete girmektir. Aşkı inkâr ederler. Etraflarındaki güzellikleri göremezler. Aynı zamanda riyâkârdırlar.

Naḳş-ı ḥaşīr-i çīn-i cebīn-i ta‘şşurı

Mescidde zâhide yaḳışur bu riyā-yı maḥz

G. 20-4

III. BAZI MEFHURLAR

1. Gönül

Gönül âşığın evidir. Âşık burada gönlüyle konuşur, dertleşir. Sevgiliyi gönlüne şikayet eder. Çünkü sevgili ağyara gönül vermiştir. Âşığa çok cevr ü cefalarda bulunur. Bu yüzden hep mahzundur gönül; yıkıktır, perişandır:

Gönül ağyāre yüz virmiş o meh-i ruḥsārı gördüñ mi

Seni ḥayrān iden ābīde-i dīdārı gördün mi

G. 38-1

Sevgili karşısında konuşamaz, lâl olur. Ama bir şeyler demeden de yapamaz. Bu sefer hâl diliyle bir şeyler anlatmaya çalışır:

Qāl ile olmazsa hāllen biñ su'āl eyler göñül

Luř idüp gamzeñle olsun bir cevāb itmez misün

G. 30-2

2. Canan

Sevgili Divan edebiyatının en başköşesinde oturur. O olmadan ne şiir olur ne de şair. Âşık sevgilisinden devamlı bir medet bekler. Ama sevgili çok gaddardır. Âşığına hiç yüz vermez. Bu yetmezmiş gibi âşığın rakiplerine göz kırpar, onları sevindirir. Sevgili şuttur, fitnecidir. Âşığa etmediğini bırakmaz. Âşık ise sevgilinin bu eziyetlerinden zevk alır. Sevgili bazen aynada kendi güzelliğine bakarken kendisine bile hayran kalır. Tasavvufta sevgili Allah'tır. Aşk ise ilahi aşktır. Divan şiirinde sevgili birçok kelimeyle ifade edilir: Can, cânan, yâr, dost, mahbûb, nigâr, dildâr, mâh, âfitâb vb.:

Düşte gördüm yâr ile ağıyârı hem-h'âb-ı vişâl

Böyle hâtır h'âh fırsat vâkı'â düşmez baña

G. 2-4

Açılmadı bir buse virüp yâr-i semen-ber

Kim virdigini gör(di) bu 'âlemde semenber

G. 15-1

Helâk-i gamze-i fettânım ey dost

O hünî gözlere kırbânım ey dost

G. 8-1

'Aksiñ saña vü sen dağî hayrân 'aksiñe

Reng itmege bu hayrete âyine tutıldı

G. 42-4

3. Dünya

Divan'da dünya; cihan, dehr, âlem, devran gibi kelimelerle ifade edilir. Dünya sevgili ile ilişkilendirilerek onun dünyada eşi benzeri olmadığı, sevgilinin teşrifıyla dünyanın şeref bulduğu, sevgilinin şûh-i cihan olduğu ve âşığın sevgiliyi sevdiğini kamu âlemin bildiği anlatılır. Ayrıca dünyanın iki yüzlülüğü, felekten şikayet, zamanın kötülüğü ele alınır:

Seni sevdim 'âlemde saña hayrânım

Gözime zerre görünmez bu ser ü sāmānım

T.B. I-3

Su'âl idince seni benden 'Ârif-i bî-dil

Didim o şûh-i cihân yâr-i cānım olsa gerek

G. 21-5

Felek meşreb yine bir şûha künd-i mübtelâ oldum

Arardım 'âkıbet bu derd-i 'aşkı güç belâ buldum

G. 26-1

4. Akıl

Akıl sevgiliyi görünce yitirilir. Âşıқта aklın gitmesiyle ar duygusu da kaybolur. Bundan sonra âşığın işi hep zardır:

Ben şikest itdim cünün-ı 'aklı zencîrin ki 'aşk

'Âkıbet vâreste kıl bîm ü bāk eyler beni

G. 37-6

Saña 'âşıklığımuñ 'âr idügin bilmez idim

'Aklımın 'aşkla ser-şâr idügin bilmez idim

T.B. II-3

IV. CEMİYET

1. Şahıslar

Eserde padişah olarak sadece III. Selim'in ismi geçmektedir. Sultanın azametinden, kahramanlığından bahsedilir:

Zühre-i Behrāmı eyler çāk çāk havf u bīm

Hañcer-i elmās-gün-ı Hażret-i Sultān Selīm

k. 5-2

Divan'da adı geçen şairle şunlardır: Şeyh Galib, Pertev, Neş'et ve Fitnat Hanım.

Şair, Şeyh Galib ile aynı dönemde yaşamıştır. Mehmed Ârif mevlevilikten bahseden şiirinde Galip'ten bahseder:

Ġālib-āsā Neş'et'e demsāz isem 'Ārif çi sūd

Ġamdan ölmem qorqaram ğayret helāk eyler beni

G. 37-7

Mehmed Ârif ile Pertev'in müşterek şiirleri bulunmaktadır. Bu da yakın dost olduklarını göstermektedir:

Pertev yañılup ħālını öpdüm diye düşdi

'Ārif didi ğuş eyleyicek işte bu 'anber

G. 15-5

Virir aħbāba Pertev ħaylice cem'iyet-i ħātır

Bu şi'r-i pāk ile ħussādı 'Ārif bī-şu'ūr itdim

G. 28-8

Ârif Bey ile şâir Neş'et aynı dönem şairleri olup yakın arkadaşlırlar:

Ġālib-āsā Neş'et'e demsāz isem 'Ārif çi sūd

Ġamdan ölmem qorqaram ğayret helāk eyler beni

G. 37-7

Divan'da Fitnat Hanım Őu Şekilde geçmektedir:

Meryem-i fikri olur ābisten-i ma'nā o dem

Rūḫ-i ḫudsi nazmımı zinhār Fiṭnat gōrmesün

G. 31-4

Kurān'ın ilk Türkçe tefsiri Ayıntābī Mehmed Efendi tarafından yapılmıŐtır. Bu eserin ismi Tibyan Tefsiri'dir. Şair tefsire telmihte bulunmuştur:

Āyet-i nūr-ı tecellī-gāh-ı keŐret bizleriz

Vaḫdet-i zāt-ı Ḥaḫıñ Tibyānıdır tefsīrimiz

G. 16-4

MeŐhur filozof Aristo, Lokman peygamberle beraber dertlere derman bulucu özellikleriyle anlatılmıŐlardır:

Loḫmān u Aristo olamaz derdime derman

Vuşlat hevesi oldu baña māye-i ḫırmān

M. 2-3

Şair, İskender'i hükümdar olarak ele almıştır. Sevgili de gōnl mülkünün İskender'idir:

İskender-i ḫasr-ı dilsin ey Şeh

İtseñ n'ola sedd-i bāb-ı 'işve

G. 36-6

Cem, Őarabı bulduğuna inanılan kişidir. Divan edebiyatında sıkça kendisinden bahsedilir. Cem'in bir de üzerinde yedi hikmeti bildiren kadehi vardır. Bu da cām-ı Cem diye bilinir:

La'l-i leb-i dilber gibi bir cām-ı Cemim var

Pr neş'e-i Őevḫim ne gāmım var ne hemim var

M. 2-1

Yaban eŖeđi avladığı için Behrâm-ı Gûr diye de bilinen Behrâm, Divan Ŗiirinde kahramanlığı yönünden ele alınmıŖtır. Ŗair, Sultan III. Selim’i övmek için Behrâm’ın sultandan korktuğunu söyleyerek padiŖahı yüceltir:

Zühre-i Behrâmı eyler çāk çāk havf u bīm

Hañcer-i elmās-gün-ı Hāzret-i Sultān Selīm

k. 5-2

Ŗair eserde Mecnûn ve Ferhad’a aynı beyitte yer vermiŖtir. İki büyük âŖığın aŖkları anlatılmıŖtır:

Ferhād ‘aŖk-ı Leylī-i hüsne gönül virüp

Mecnûn ‘aql-ı mebhaŖ-i Ŗīrīne baŖladı

G. 42-2

2. Kavimler

Divanda sadece Türk kavminin adı geçmektedir:

Ŗī‘iyāna Ŗanki olmuŖdur imām

Tācı var on iki Türkī as tamām

E. 1-10

3. Ülkeler

Ülke olarak divanda İnan memleketi geçmektedir. Ŗair kendisini İnan ülkesinin kışkandığı bir rint olduğundan bahseder:

‘Acep rindim zihī ferzend-i vađtim

Ki reŖk-i hıttā-i İrānım ey dost

G. 8-5

4. Dağlar, Nehirler

Dağlardan Tûr Dağı bahsedilmiştir. Hz. Musa'nın Tûr Dağı'nda Allah ile buluşması ve Allah'ın tecellisi dolayısıyla anlatılır:

Ĥākīmüz sūziş ile ĥırmēn-i nūr eylemişüz

Ĥāşılı zevk-i tecellīgeh-i Tūr eylemişüz

G. 17-1

Nehir olarak Nil nehri eserde geçmektedir. Âşığın gözyaşları Nil'in sularına benzetilmektedir:

Rīziş-i girye imiş māye-i Nīl-i āmāl

Şarf-ı naqdīne-i himmetde kuşūr eylemişüz

G. 17-4

V. İÇTİMÂÎ HAYAT

Divanda içtimâî hayata dair bilgiler sınıflandırılmak gerekirse şu şekilde ele alınabilir:

Bezm, içki içilen eğlence meclisidir. Bu mecliste sohbet edilir, şarkılar söylenir. Bu meclisin belli başlı unsurları vardır: Sâkî, mutrib, rakkas, tanbur, ney, şarap, meze vb. gibi. Sevgilinin bulunduğu mecliste o ne isterse yapılır. İsterse raks eder veya mey nûş eder:

Efendim bezme gel luţf it saña teklīf-i cām olmaz

Eger isterse cāniñ rakş it isterse kadeĥkār ol

G. 23-4

Aşk meclisinde sevgiliyle beraber olan âşık için artık gam ve keder yoktur. O gönlündeki üzüntüleri bir kenara koymuştur:

O şūĥ ile kadeĥ-peymā-yı bezm-i 'işretem şimdi

Gönlülden ber-ţaraf-sāz-ı ğubār-ı vaĥşetem şimdi

G. 39-1

Aşk meclisinde şarap dağıtan kişiye sâkî denilir. Sâkî meclisin kurulmasına vesile olur. Bazen sevgilinin kendisi sâkî olur. Âşık bu durumda sâkîden kendisine şarap sunmasını bekler. Bazen de o gül yüzlü sâkîden bir buse ister. Ancak sevgili hiç oralı olmaz:

Şunar mı büseden eyler tecâhüli sâkî-i gül-rû

Rüsüm-i bezmde güyâ ki 'âdet nidigin bilmez

G. 18-4

İşret bezminde musikînin çok önemli yeri vardır. Âşıklar mutribin çaldığı nağmelerle kendilerinden geçerler; dertlerini, üzüntülerini unuturlar. Divan'da müzik aleti olarak adı geçen alet neydir. Ney, vecd haline yani ilahi aşka ulaşmada bir aracıdır:

Mürde dilseñ âşinâ ol vâsıl-ı mevlâyile

Gel semâ'-ı vecd-i hâle gir kudüm-ı nâyile

M. 3-2

Bayramlar sosyal hayatta önemli bir yere sahiptir. Bayram, sevinç ve neşe demektir. Küskünlerin bile barışıp vuslat bulduğu gündür. Âşık için de bayram kavuşma günüdür. Sevgili âşığa bayramda vuslat sözü vermiştir:

Gerdeniñden 'ıydda va'd eylediñ gül-büseler

Şimdi qurbânıñ olam ol vâkt-i ihsân oldı gel

M. 1-5

Savaşlar içtimâî hayatta önemli bir yere sahiptir. Divan'da savaş unsurları şu şekilde geçmektedir: Kılıç, şemşir, tiğ, ok, yay, keman, hançer vb.. Bu savaş aletleri umumiyetle sevgiliyle alakalı olarak ele alınır. Kılıç, ok, hançer sevgilinin gamzesidir ve âşığı yaralayan kesici aletlerdir. Âşık için bunların hepsi birer afettir:

Rûh-bahşâ ise la'liñ ehl-i derde sevdiğim

Tiğ-i gamzeñ âfet-i cân olduğın bilmez misin

G. 29-2

Nigeh şemşîr-i hicr ile iderken münkesir-i hâtır

Dile ĩmā-yı vuşlat itdi ebrûlar gurûr itdim

G. 28-6

Sosyal hayatın içinde ele alabileceğimiz konulardan birisi de tiplerdir. Divan'da işlenen tiplerden birkaçı şunlardır: Ehl-i dil, ehl-i aşk, ehl-i derd vb.. Ehl-i dil olan kişiler aşk erbabıdır. Gönülleri aşk ile doludur. Gönüllerindeki aşk ile vuslat beklerler:

Ālem-i vuşlatta bulmaz ehl-i dil candan şafâ

Rûy-i dilber 'Ārifâ mirât-i hasretdir baña

G. 1-7

Ehl-i derd olan kişilerin gönlü mahzun, gözü yaşlı olur. Bu kimseler için sevgilinin dudağı hayat bahşedici iken gamzesi ise afet-i candır:

Rûh-bağşâ ise la'liñ ehl-i derde sevdigim

Tîğ-i gamzeñ âfet-i cān oldıgın bilmez misin

G. 29-2

Divan'da günlük hayatta yer alan mekanlar şu şekilde zikredilmektedir: Meyhane, meygede, dergâh, mescid, kasr. Meyhane âşıkların uğrak yeridir. Genellikle tasavvufi anlamda kullanılır. Âşıklar burada ilahi aşktan bade nûş ederler. Mescid ise zâhidlerin uğrak yeridir. Şair zâhidin mescitte yapmış olduğu ibadetle riya yaptığını düşünür:

Açılsun gönçe-i ümmîdiñ ey dil gel açıl şād ol

Saña meyhâne-i gām gibi cāy-ı dil-güşâ buldum

G. 33-5

Nağş-ı haşîr-i çîn-i cebîn-i ta'sşurı

Mescidde zâhide yakışur bu riyā-yı mağz

G. 20-4

VI. İNSAN

Divan'da insan; genel olarak sevgili, âşık ve rakip üçlüsünden meydana gelmektedir.

1. Sevgili

Mehmed Ârif Divanı'nda sevgili için şu kelimeler kullanılır: Dilber, dost, yâr, hub, cân, cânân, sultan, şah, fettân, âfet, server vb.. Sevgili âşığa karşı daima zalimdir. Âşığın kanını dökmekten zevk alır. Fitnevidir. Âşığı gamzeleriyle kurban eder:

Helāk-i gamze-i fettānım ey dost

O hūnī gözlere kırbānım ey dost

G. 8-1

Hayāl-i h̄vābda āgūşa aldığım sordum

Didi o yâr ki zālīm miyānım olsa gerek

G. 21-3

Sevgili âşığına hiç yüz vermediği gibi bir de rakib ile ülfet halindedir. Bu durum âşığı daha da yaralamaktadır

Gayra yâr olup tabībim derd-nāk eyler beni

Ġamdan ölmem kırkaram gayret helāk eyler beni

G. 37-1

Âşık için sevgiliden ayrı kalmak ölümden de zordur. Ondan bir lahza olsun ayrı kalmaz:

Görmesem bir lahza cânānım seni

Arzu eyler hemān cânım seni

Kākülūñ dīvānesi olmuş görüp

Bu dil-i āşüfte-sāmānım seni

Ş. 1-1

Sevgili âşığın canı, cananı, sultanı kısaca her şeyi olmuştur:

Ey benim m̄a-ḥaşal-ı ‘ömrüm efendim cānım

Ey gözüm nūri civānım güzelim sulṭānım

T.B. 1-1

Sevgili bazen güle benzetilir. Ayrılık ateşiyle âşığın gönlü gül bahçesine dönmüştür. Bazen de Ay’a benzetilir. Fakat ayyüzlü sevgili devamlı ağyara yüz vermekte, âşığı ise kışkandırmaktadır:

Ey gül-i ra ‘nā firākuñ āteş itdi gülşenim

Şu ‘lelerden lālezāra döndi ser-tā-pā tenim

M. 1-3

Göñül ağyāra yüz virmiş o meh-ruḥsārı gördüñ mi

Seni ḥayrān iden āyīne-i dīdārı gördüñ mi

G. 38-1

Sevgili bazen güneşe benzetilir. Onun güzelliğinin parlaklığı diğer her şeye gölge düşürür. Fakat sevgilide vefadan eser yoktur:

Senden ey meh pertev-i mihr ü vefā düşmez baña

Sāye-veş üftādelik şubḥ u mesā düşmez baña

G. 2-2

Maşuk bazen muğbeçedir. Muğbeçe mecûsi çocuğudur. Sevgilinin ona benzetilmesi kafir gibi kendisini görmezden gelmesi ve zalimliğinden dolayıdır:

Duḥt-ı rezle ‘ālemi kıldıñ ḥarāb ey muğ-beçe

Ya ‘ni hemşīreñ gibi mekkārsın bildim seni

G. 41-4

Sevgili kimi zaman güzelliği sebebiyle periye benzetilir. Güzelliği karşısında insanlar hemen âşık olurlar. Âşık, sevgiliyi kendi meclisine davet eder fakat o, ağyar meclisinden beriye gelmez:

Da‘vet-i ‘uṣṣāka da eyle icābet ey perī

Çünkü zīb-i meclis-i aġyārsın bildim seni

G. 41-2

2. Âşık

Daima aşk derdiyle ızdırıp çeken, gözlerinden yaş yerine kan akıtan ve gönlü yaralı kişidir. Ehl-i dil, ehl-i aşk, şūrīde, üftāde, ser-keş, dīvāne, mecnûn vb. ifadeler âşık için kullanılır. Âşık sevgilinin derdiyle âşüfte olmuştur. Tıpkı sevgilinin saçlarının daġınıklığı gibi onun da gönlü kırılmış, darmadaġın olmuştur:

‘Ārifīñ âşüfte-sāman olduğın bilmez misin

Kākülūñ gibi perīşān olduğın bilmez misin

G 29-1

Âşık maşuġunu görür görmez sevdaya tutulur. Onun aşkıyla kendinden geçer:

Çarpılır ‘Ārif gibi şūrīde-ḥāl-i ‘aşk olur

Sen perī-zādı hemān dünyāda Neş’et görmesün

G. 31-5

Âşık, aşk yoluna gireli ne yaptığını, ne yiyip ne içtiğini bilmemektedir. O sadece aşk şarabından içmektedir:

Ṭarīk-i ‘aşka girdim çünkü mezheb nidigin bilmem

Mezākım nūş-i meydır gayrı meşreb nidigin bilmem

G. 25-1

Sevgilinin derdiyle hasta olan âşık, tabibinden bir deva beklemektedir. Fakat beklediği ihsan bir türlü gelmez. Tabibi olan sevgili söz verdiği halde âşığı ziyarette gelmez. Bu durum âşığı ziyadesiyle üzmektedir.

Va‘d-i teşrîf eylediñ ey bî-mürüvvet gelmediñ
 Za‘fdan hâlim yamân oldu bu nevbet gelmediñ
 Görmege bîmâruñı bilmem ne hikmet gelmediñ
 Sen de âfetsin tabîbim itdiñ ‘iffet gelmediñ
 Hâstaña ammâ hayâlîñ âfet-i cân oldu gel

M. 1-2

Âşığın gönlü bazen kuşa benzetilmektedir. Kuşların içinden de en çok bülbüle teşbih yapılır. Bülbülün güle olan aşkı ile âşığın sevgilisine olan muhabbeti arasında bir bağ kurulur:

Bülbül gibi feryād u figân itsem ‘aceb mi
 Āh ile bahārānı hazān itsem ‘aceb mi
 Rāz-ı dili meşhūr-i cihan itsem ‘aceb mi
 Bu mışra‘ı hem-derd-i zebān itsem ‘aceb mi
 Bir ruğları gül zülfi semen gönçe-femim var

M. 2-4

Gönlü mahzun olan âşık, sevgilinin yüzünü görmek istemektedir. Fakat bunu sevgiliden beklemektedir. Kendi halini gören sevgilinin yüzünü açıp lütufta bulunmasını temenni etmektedir:

Bendeñi mahzûn görüp ref‘-i niğāb itmez misin
 İtdiğñ va‘d-i ‘ināyetden hicāb itmez misin

G. 30-1

Āh etmek âşığın kârıdır. Artık öyle olmuştur ki âşık için sadece âh etmek vardır. Âşık ne kadar âh ederse bu durum sevgilinin o kadar hoşuna gider:

Āh idersem bile āh itmeğe başlar kuhsār
 Āh dir āh işidir şimdi muhaşşal dil- i zār

T.B. 2-5

Âşık, aşk ateşi ve hicran elemiyle geceler boyu giryandır. Bu derdin dermanı ise sevgiliye açılmaktır:

Giceler tã-be-seher hicrũñ ile giryânım

Derdimi söylemeden ğayrı nedir dermanım

T.B. 1-4

Âşığın beli sevgilinin cevri ü cefasıyla kanbura dönmüştür. Yazık ki bunu yapan da âşığın canından çok sevdiği sevgilisidir:

Bakiñ şu hãle ki cevriyle kıddümi bükdi

O pîr olası da ğüyã civânım olsa gerek

G. 21-2

3. Rakib

Rakib, âşığın baş düşmanıdır. Bu yüzden şiirler de hep olumsuz yönleriyle ele alınır. Sevgili, âşığı kıskandırmak, ona cevri ü cefada bulunmak için devamlı rakiple beraberdir. Âşık sevgiliyle rakibi düşte görse bile kıskanır. Sevgili ile böyle bir fırsat yakalayamadığına hayıflanır:

Düşte gördüm yâr ile ağyârı hem-h'âb-ı vişâl

Böyle hãtır h'âh fırsat vâkı'ã düşmez baña

G. 2-4

Ağyar sevgili ile seyranda iken âşık bu durumu çok kıskanır ve sevgiliyi hıyanet ve sadakatten bî-haber olmakla suçlar:

Gider ağyâr ile seyrãne gelmez 'âşık-ı zãra

Hıyãnet nidigin tarz-ı şadãkat nidigin bilmez

G. 18-3

Rakib bazen yüzü karaya benzetilir. Sevgiliyi kucaklamak isteyen kural, kaide yol yordam bilmez rakip, âşığı da çileden çıkarmaktadır.

Seni âyīneveş āgūşa almak istemiş cānā

Raķīb-i rū-siyehden vaz‘-ı nā-hencārı gördüñ mi

G.38-3

VII. TABİAT

Mehmed Ârif Divanı’nda kozmik aleme çok değinilmemekle birlikte eski astronomi anlayışına uygun olark gökyüzü anlatılmıştır. Dünya’nın üzerinde yedi kat daha olduğu ve merkezinin de dünya olduğuna inanılır.

Baña devrān-ı meyde seb‘a-i seyyāre kāfīdir

Müneccim gibi naḥs u sa‘d-i kevkeb nidigin bilmem

G. 25-2

Gökyüzü bazen felek kavramıyla ifade edilir. Burada kimi zaman sevgilinin sözünden dönmesi ile feleğe teşbihte bulunulur.

Felek meşreb yine bir şūḥa künd-i mübtelā oldum

Arardım ‘ākıbet bu derd-i ‘aşkı güç belā buldum

G. 26-1

Şair gökyüzü yerine farklı kavramlar da tercih etmektedir. Gerdan da bunlardan birisidir. Sevgilinin sözünden dönmesi üzerine gökyüzünün dönüşüne teşbihte bulunmuş ve gerdun kelimesini kullanmıştır:

Luṭf itmişidi döndi sözünden o kīne-cū

Gerdūn gibi ‘ādet-i dīrīne başladı

G. 42-5

Yedi seyyareden üçüncüsü olan Zühre diğer seyyarelerden daha parlaktır. Şair Behrām’ın zamanındaki parlak günlerini, gücünü Zühre yıldızı ile anlatmış buna mukabil böyle parlak, gösterişli bir güce sahip olan Behrām’ın Sultan Selim’in gücü karşısında korkacağını söylemektedir:

Zühre-i Behrāmı eyler çāk çāk havf u bīm

Ḥançer-i elmās-gün-ı Ḥazret-i Sultān Selīm

k. 5-2

Hayvanlar aleminde kuşlardan genellikle bülbül, şahin ve hümadan bahsedilmiştir. Bülbül genellikle gül ile anlatılmaktadır. Âşık ve maşuğu sembolize etmektedir. Bülbülün işi daima ah u zardır. Sevgilisi olan güle kavuşmak için feryad eder. Âşığın hali de bülbülden farklı değildir. Her ikisi de sevdiğine kavuşamamaktadırlar. Şahin kuşu avlanmak için avcılar tarafından kullanılır. Sevgili şahine benzetilir. Onun kaşısı, gözü, gamzesi âşığı avlayan avcı hükmündedir. Divan şiirinde hüma efsanevi bir kuştur. Bu kuşun gölgesi kimin üzerine düşerse o kişinin devlet ve saadete ereceğine inanılır:

Dāneyim yek-ḳatre-i ebr-i ğinā düşmez baña

Çü ne gedāyım zıll-i şehbāl-i Hümā düşmez bañ

G. 2-1

Divan'da ayrıca dört ayaklı hayvanlardan bahsedilmiştir. Bunlar aslan, ahu ve attır. Bağ bahçe unsurlarından lalezar, gülşen, gülzar zikredilmektedir. Ağaçlardan servi ve tuba; çiçeklerden gül, lale, yasemen en çok kullanılan terimlerdir. Bunların hepsi sevgilinin güzellik unsuru için teşbih yoluyla kullanılmıştır.

IV. BÖLÜM

REİSÜLKÜTTAB MEHMED ÂRİF DÎVÂNİ

1. Transkripsiyon İşaretleri

ء '	ص ş
اآ a,â	ض z, d
ب b, p	ط t
پ p	ظ z
ت t	ع '
ث s	غ ğ
ج c, ç	ف f
چ ç	ق k
ح ħ	ك k, g, ñ
خ ħ	ل l
د d	م m
ذ z	ن n
ر r	و v, u, ū, ü, o, ô, ö
ز z	ه h, a, e
ژ j	لا la, lâ
س s	ى y, i, î, î
ش ş	

2. Nüsha Özellikleri

Reisülküttab Mehmed Ârif Dîvânı'nın tek nüshası Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda nr: 06 Mil Yz FB 184'te kayıtlıdır. Nüsha, 183x124 mm. ebatındadır; üst kapak düşmüş, kahverengi meşin sırt ve kenarlı, zencirekli, işlemeli, bez kaplı bir cilt içindedir. Söz başları ve mahlaslar kırmızıdır. Baş, aralar ve sonda pek çok boş yaprak vardır. Yaprak sayısı 93 olup satır sayısı değişkenlik göstermektedir. Arma filigranlı kağıt üzerine ta'lik yazıyla yazılmıştır.

Dîvân metni 3b'de,

Cemâliñ kıble-gâh-ı 'âşıkandır yâ Resülü'llâh

Ser-i küyün meţâf-ı kudsiyandır yâ Resülü'llâh

şeklindeki beyitle başlamakta ve 62a'daki,

Râstdur kavlim baña virme yemîn

İ'timâd it pek sever cānim seni

beyiti ile son bulmaktadır.

Ayrıca Türkiye El Yazmaları sitesinde Mehmed Ârif adına kayıtlı “Kasîde-i Berây-i Sultân Selîm-i Sâlis” isimli bir kaside yer almaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları bölümünde H. 733 arşiv numarasıyla kayıtlı bu eser, 230x150 mm. (Dış-İç) boyutlarına sahip, 6 yaprak, 17 satırdan oluşup aharlı kağıt üzerine ta'lik yazıyla yazılmıştır. Fakat eserin içerisinde Mehmed Ârif'e ait olduğuna dair bir başlık geçmemektedir. Gerek kasidenin Divan'ın içerisinde yer almaması, dil özelliklerinin şairin üslubuyla uyuşmaması ve gerekse birazdan aşağıda açıklayacağımız sebeplerden ötürü bu kasideyi Divan'a dahil etmedik.

Reisülküttab Mehmed Ârif Dîvânı'nı incelerken şöyle bir yanlılıkla da karşılaştık: Atatürk Kitaplığı'ndan indirdiğimiz Bel_Osm_O.00263 demirbaş numaralı ve Milli Kütüphane EHT 1959 A 682 yer numaralı Reisülküttab Mehmed Ârif Dîvânı

isimli eser aslında Ârif Süleyman Bey'in Dîvânı'dır.²³ Her iki eserin de Mısır Bulak matbaasında basılmış olması ve basım esnasında karıştığı düşünülmektedir. Ancak Ârif Süleyman Bey'e ait olan bu eserin ilk bölümünde yer alan Miraciye'nin de bir diğer şair Abdülbaki Ârif Efendi²⁴,ye ait olduğu belirlenmiştir.²⁵ Aynı zamanda Abdülbaki Ârif Efendi'nin tezkirelerde yer alan birkaç gazeli de Ârif Süleyman Bey'in Dîvânı'nda yer almaktadır. Nihayetinde yapmış olduğumuz bu çalışma sayesinde, yukarıda künyesini belirtmiş olduğumuz Reisülküttab Mehmed Ârif Dîvânı'nın gerçek nüshasını bulmuş olup bu karışıklığa son vermiş bulunmaktayız.

²³ Ârif Süleyman Dîvânı için bk. : Mustafa Tankuş, **Ârif Süleyman Dîvânı (Hayatı, Eserleri ve Dîvânı)** (Yüksek Lisans Tezi, 2002), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²⁴ Abdülbaki Ârif Efendi Dîvânı için bk. : Ali Şahin, **Abdülbaki Ârif Efendi (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni)** (Yüksek Lisans Tezi, 2002), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²⁵ Bunun için bk. : Esra Okudan, **Ârif Mahlaşlı Miraciyelerin Şairi Olarak Abdülbaki Ârif ve Ârif Süleyman** (Yüksek Lisans Tezi, 2008), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

3. Metin

1. NAAT

1

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

- 3b 1 Cemâliñ kıble-gâh-ı 'âşıkândur yâ Resûlü'llâh
Ser-i küym meţâf-ı kudsiyândur yâ Resûlü'llâh
- 2 Felekde şemsi tevķif eylediñ edna işâretle
Seniñ her mu'cizen günden 'ayândur yâ Resûlü'llâh
- 3 'Uşâta va'd-i luţfuñ bende icra eyle sultânım
Bu ihsâniñla a'dâyı inandur yâ Resûlü'llâh
- 4 'İnâyet kıl baña Allah içün naqd-i şefâ'atle
Faķîrin hâli zîrâ pek yamandur yâ Resûlü'llâh
- 5 Bu dâr-ı miñnet içre gerçi müşkildür emîn olmak
Der-i luţfuñ baña dârü'l-emândur yâ Resûlü'llâh
- 6 Yeter bu hân-ķ'âh-ı ğaflet içre ser-girân olsun
Ĝayr-ı biñ 'Ârifî luţf it uyandur yâ Resûlü'llâh

2

 Kıt'a

Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün

- 1 Kıalem-rev hükümüne mülk-i risâlet yâ Resûlü'llâh
Nigîn-i devletiñ hâtem-i nübüvvet yâ Resûlü'llâh
- 2 Gelüp dergâhıña 'Ârif bu yüzden 'arz-ı hâl eyler
Şefâ'at yâ Resûlü'llah Şefâ'at yâ Resûlü'llâh

3

 Kıt'a

Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün

- 1 Şorarsañ bā'is-i âh u enînim yâ Resûlü'llâh
Günâhım çok yüzüm yok pek hazînim yâ Resûlü'llâh
- 2 Seniñ luţfuñdur ancak 'Ârif-i bî-çâreye muhlis
Hüdâ hakkı budur îmân u dînim yâ Resûlü'llâh

4

 Kıt'a

Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün

- 1 Huzûra çünkü ümmet varacaqdır yâ Resûlü'llâh
'Înâyet-h'âh olup yalvaracaqdır yâ Resûlü'llâh

- 2 Şefî 'i ḥazretiñken 'Ārifñ itme luḫfuñdan
Kerem kı́l anı kim kırtaracaqdır yā Resūlü'llāh

5

- 4b 1 سیهکاری نمیباشد کناهم یا رسول الله
شود کر سایه زلفت پناهم یا رسول الله
- 2 هوای تودهر کر مرغ جانرا رخصت پرداز
فضای قدس باشد جلوه کاهم یا رسول الله
- 3 بعشق توبردن کر دم زدلی قید هو عالمرا
رضا جوی توام چیزی نخرا هم یا رسول الله
- 4 نهی دستم بجز مهر تواز حسن عمل با الله
درین دعوی حذا باشد کواهم یا رسول الله
- 5 عنایت کر نباشد دای بر من رورر سنتاخیز
چو عرف بیکسم زرام تبا هم یا رسول الله

2. GAZELLER

Ḥarfü'l-Elif

1

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
hū

- 8b 1 Şanma ḥāk-ser-niṣ̄nini gerd-i zilletdir baña
Ḥāk-sārı māye-i iks̄ir-i devletdir baña

- 2 Lāübālī rind-i şāhib-nām-ı şeh-r-i vahdetim
Gūiyā mihr-i hamūşı havf-ı şöhretdir baña
- 3 Şadme-i çarh-ı felek tıflāne virmez ıztırāb
Cünbüş-i mihr-i zamāne hāb-ı rāhattur baña
- 4 Dil-siyāhı hāl-i ra'nā-yı ruḥ-i gufrāndır
Surh-i rūyı min vech-i reng-i hacāletdir baña
- 5 Nerre-şīrān künām-ı nazmı maḡlūb eyledim
Kābiliyyet zūr-bāzū-yı şecā'atdır baña
- 6 Şems-i 'irfānım sipihr-i 'ālem-i ḡaysiyyete
Biñ biñ zerrāt-ı isti'dād-ı tal'atdır baña
- 7 Ālem-i vuşlatta bulmaz ehl-i dil candan şafā
Rūy-i dilber 'Ārifā mirāt-i ḡasretedir baña

2

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

hû

- 1 Dāneyim yek-ḡatre-i ebr-i ḡinā düşmez baña
Çü ne gedāyım zıll-i şehbāl-i Hümā düşmez baña
- 2 Senden ey meh pertev-i mihr ü vefā düşmez baña
Sāye-veş üftādelik şubḡ u mesā düşmez baña
- 3 Zār olursam bāb-ı ümmīdim güşād itmez felek
Bir düşeş bu nerd-ḡāh içre dilā düşmez baña

- 4 Düşte gördüm yār ile aġyārı hem-h̄'āb-ı vişāl
Böyle h̄ātır h̄'āh fırsat vākı'ā düşmez baña
- 5 Laġziş-i sehv ile k̄ābil bezmde pā-būs-i yār
Mest ikende līk vaz'-ı nā-be-cā düşmez baña
- 6 Sen şaķın ter-dāmen olma ey gül-i nev-h̄izine
Şebnem-āsā bār-ı 'aşķ olmaķ saña düşmez baña
- 7 Kūyımı ġarķ-āb-ı eşķ itdiklerim cānān bilür
Piş-gāh-ı yāra 'arz-ı mācerā düşmez baña
- 8 'Ārifim hem şā'ir-i sihr-āzmā-yı şan'atım
Hīçbir mışra'da ma'nā nā-resā düşmez baña

3

هو

- 9a 1 باġ عشقت کلر داġ بکا مست اینجا
بلبل شوق ننالده زکها مست اینجا
- 2 نقطه هیچ نکنجه دهنش را چو عدم
نزدار باب سخن جای کلا مست اینجا
- 3 بت من رو بحرمد آزد دمن بار دیش
راست کویید مرا قبله کدا مست اینجا
- 4 همه اسباب مهیاد نیامدی قی
بان مکیرید قدح باده حرا مست اینجا

- 5 بخیال رخ زلفت صبوح دستبگیر
روز و شب مستی عشاق مدامست اینجا
- 6 یار نرمست و دلم مست خراب حیرت
اینجه بز مست که میکشت صفا مست اینجا
- 7 باده لبریزمده ناکه نلغزد پایم
نزد عارف لب ساغر لب با مست اینجا

4

هو

- 1 زبس باریک کرد وصف خطّ تو خیالا
نمیفهند بر کز اهل دقت حال دقا لمرا
- 2 شیندم دیگران کلبو سهاچید نر در بزمی
زخون اشک دارم آب آن ناز کنها لمرا
- 3 زقید عقل دار لنم شدم تا آشنای عشق
ندانم معنی خوف در جای برد عالمرا
- 4 دکر محراب ابروی بتی را سر فرد دارم
زپیری نیت عارض این دتایی قزد الم
- 5 بمعنی جان دیم بر قالب الفاظرا عارف
که خلاق معانی بس بود وصف کما لمرا

- 6 مراتحسين نفر ماير جناب مير عزت كر
بمضمون دكر تزين كنم طرز مقال حرا

5

هو

- 9b 1 خامه هاتف كه شرمشاطه تمثال حن
حجله كاه عشوه باشد خلوت آيينها

6

Ḥarfü'l-Bā

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- 13b 1 Mihr-i ruḥşārın ḥayāl-i māhitāb itdik bu şeb
Sāyesinde zülfünün bir āfitāb itdik bu şeb
- 2 Germ-tāb oldı şu rütbe āteş-i ter şevk ile
Bezm-i rindāna bana meyden kebāb itdik bu şeb
- 3 Cāy-ı buse aradık ser-tā-be-pā-yı yārdan
Şubḥ olunca gerdeninden intiḥāb itdik bu şeb
- 4 Ḥāric ez teslīm koyduḡ naqd-i vaşlı ḡarb idüp
Defter-i hicrānı bir vāfir hisāb itdik bu şeb
- 5 Sīne-i ḥulyāya çekdik ol peri ruḥsārı biz
'Ārifā rū'yāda zevk-i cām-ḡ'āb itdik bu şeb

Harfü't-Ta

7

هو

- 16b 1 فخر فخرم جای من در کلخن و برانه است
ننك اقبالم ملامت هم مراکاشانه است
- 2 قلزم طوفانخروش حیرت عشقم که من
آشنای بحر وصلت هم مرا بیگانه است
- 3 هوزج آشاممکه در عشقت حبوحی کر کنم
محشر و خورشید کویی مجلس و پیمانہ است
- 4 تشنه اقبال از جوش می غم سرزند
قایقاه خنده کلر کریه مستانه است
- 5 دل که روشن شد بهر چاپر نوش یکسان فند
این سراج نوزرب کعبه و بتخانه است
- 6 تالها یم از رباب عشق میباید نشان
مرغ تیر هر کمانرا سینۀ من لانه است
- 7 رو بشمس آورد عارف از جنون حبّ هو است
نیست حربا غالباً او عاشق مولانه است

8

Mefā'īlün mefā'īlün fe'ülün

- 17a 1 Helāk-i ğamze-i fettānım ey dost
O ħünī gözlerē ħurbānım ey dost

- 2 Yaman nāzendesin yaḥṣī püsersin
Men-i bī-dil ‘acep ḥayrānım ey dost
- 3 Diyeler baña kim mey-h‘ār olupsun
Lebiñ yādıyla tā mestānım ey dost
- 4 Ruḥuñ şem‘ī ziyā baḥş-ı rakībān
Yeter pervāne tek sūzānım ey dost
- 5 ‘Acep rindim zihī ferzend-i vaḳtim
Ki reşk-i ḥıṭṭa-i Īrānım ey dost
- 6 Niçe üstāda pes-kār olsa dirsın
Hemīn dāğ-ı dil-i ḥassānım ey dost
- 7 Be-şüret gerçi nāsūtī nijādım
Be-ma‘nī lā-mekān seyrānım ey dost
- 8 Gehī tesbīḥ der-dest-i ‘ibādet
Gehī ser-ḥalka-i rindānım ey dost
- 9 Menim ki ‘Ārif-i ‘ilm-i ledünnüm
Ġulām-ı server-i merdānım ey dost

Ḥarfü'd-Dāl

9

- 22b 1 غم عالم بسر دارم سبکبار ایتجنن باید
فغانرا سرمه میکر دم دل زار ایتجنن باید
- 2 بردن کردم زدل خوف و رحای هرد عالمرا
زیا نرا سود میدانم سردکار ایتجنین باید
- 3 زحوش داغ در سینه بجای مو علو خیزد
بباغ من کل خودردی بیخار ایتجنن باید
- 4 هر آینه دل از برق تجلی آب خواید شد
بزم وصلت جان محو دیدار ایتجنین باید
- 5 ردم کر در بر جانان هر همراه میسوزد
که در شرع محبت یارد دلدار ایتجنین باید
- 6 رحست رعشه دارم ساغر کام دو عالم رخت
یقول عارف آکه جهاندار ایتجنین باید
- 7 جواب آنغزل اینست کوید حضرت نشأت
نیم بار دلی جانان سبکبار ایتجنین باید

10

- 1 شبکه زلف خواب بخت دون پریشان رنك بود
شانه تعبیر سامانش همه نیرنك بود
- 2 شعله آهم نچود یجیبده دریزم فراق
ناله همچون موی آتشیده کویا جنك بود
- 3 ای شررحبتی دکم گشتی براه نیستی
درنه سرحدّ عدم از سنك صدفر سنك بود
- 4 صفحه بال فغانرنامه خواهم نوشت
بر نی خامه مدادم سرمه آهنك بود
- 5 تر نشد پیمانۀ نومید بیم امروز حیف
دوش آب کوهر امید زیر سنك بود
- 6 زاتش بیداد یا طوفان کل شد خاک عشق
جوهر تیغ ستم از موج خون رنك بود
- 7 جلوه ندید در دل زاهد حمای نیتی
از غبار هستیش آینه نادرژنك بود
- 8 یکقدم ره بود عارف سبخت اقران مرا
لبك مضمار دسیع قافیه بس تنك بور
- 9 پیشرد میشد باین مصرع کرامیکو بری
ورنه راه آکھی از ما بصد فرسنك بور

11

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- 23a 1 Sāye-i hürşīd-i 'aşka 'ayn-ı imkân koymuş ad
Merdüm-i çeşm-i vücūda şahş-ı insān koymuş ad
- 2 Hüsünü kılmış verā-yı perde-i eşyada kim
Hestī-i mevhūme görkim cān u cānāne koymuş ad
- 3 Eylemiş zünnār-ı zülf-i 'aşkıni bend-i miyān
Bir niçe bī-çāreye soñra müselmān koymuş ad
- 4 Tā ezel mi'mār-ı 'aşkı sa'y idüp ta'mīrine
Beyt-i ma'mūr eylemiş de kalb-i vīrān koymuş ad
- 5 Hūn-i tīg-ı mergi kılmış gāze-i rü-yi sürür
Mātem-i kurbāniyāne 'ıyd-ı kurbān koymuş ad
- 6 Cümle zerrāt-ı cihan nur bahş olmuş yine
Pertev-i hürşīd-i zāta sırr-ı pinhān koymuş ad
- 7 'Ayn-ı 'irfān iken 'Ārif deyü kılmış tesmiye
Hayret-ender-hayrete neş'et Süleymān koymuş ad

Ḥarfü'r-Rā**12**

hū

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- 24b 1 Dilrubā-yı lebine dām-ı ḥalka-i gīsūsıdır
Vesame-i fitne niyām-ı ḥançer-i ebrūsıdır
- 2 Ḥaṭṭı geldikçe gülü suz olmada ḥüsni anın
Sürme-i āvāz-ı ehl-i dil gubār-ı musıdır
- 3 Nāziş ü ḥübı n'ola üftāde vü pā-māl ise
'İşveler kim sāye-perverd ḳadd-i dil-cūsıdır
- 4 Dil o kūh-i dağdağ-ı şu'le-i idrākdür
Sīnede her şerḥa gūyā lāle-i hōd-rūsıdır
- 5 Sebḳat-i akrān-ı mizmār-ı hünerde her ḳadem
'Ārifin reftārā esb-i ḥāme-i cādūsıdır

13

hū

Müfte'ilün mefā'ilün müfte'ilün mefā'ilün

- 25a 1 Vaşl-ı giran-bahāsı dü sāğar-ı şarabadır
Yek būsese bir iki felek āfitābadır

2 Peygamber-i cemal-i ḥalāyık mutā‘ma

Nāz u girişme ‘işve tegāfūl şahābedir

3 Pīr-i meyiñ ayāğını būs etmek isteriz

Şimdi ‘azīmet-i dil o ‘ālī-cenābadır

4 Laht-ı ciğerden eyledim ol şūḥa nuḳli ben

Bezm-i şarābda yine meyli kebabadır

5 ‘Ārif bahār-ı bağce-i tab‘dan yine

Bu nev-hediye sa‘di ḥāzır cevābadır

14

hū

Fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilūn

26a 1 Baḥr-i nazma dalmayan sāḥil-niṣīnān başkadır

Ma‘nī-i bīgāne ister āşiyān başkadır

2 Kāle gelmez her neyin evzā‘-ı dīgerdür velī

Çeşm-i güyāsı gibi şūḥ-i sūḥandān başkadır

3 Bir şeh-i ḥüsnüñ yeñiden olmuş fermān-beri

Şimdi iḳlīm-i dil ü cān içre sun başkadır

4 Sūziş-i ‘aşkın benim ḥālim dige-gün eyledi

Ārzū-yı vaşl ile efkār-ı hicrān başkadır

- 5 Lezzet-i güftâr-ı dîger neş'e-i ma'nâ diğêr
Naẓm-ı 'Ārifden letāfet başka 'irfān başkadır

15

Müşterek

Mef'ûlü mefā'îlü mefā'îlü fe'ûlün

- 26b 1 Açılmadı bir bûse virüp yâr-i semen-ber
Kim virdigini gör(di) bu 'âlemde semenber
- 2 Destâr-ı levendâne şarın artık efendim
Bu kıdd ile zîrâ ki yaraşmaz sana çenber
- 3 Gül cām'ınñ bûlbü-i zâr oldu hañibi
İtdi yine kendüsine şâh-ı güli minber
- 4 Esbân-ı sitabl-ı şehe sunuldu kaşâ'id
Söylenmedi mazmûn-ı ocâğ-ı 'Alî Kıanber
- 5 Pertev yañılıp hâlini öpdüm diye düşdi
'Ārif didi gûş eyleyicek işte bu 'anber

Ḥarfü'z-Za'**16**

hū

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- 30b 1 Zaḥm-ı pinhānız ki ḥancer mā'il-i tedbīrimiz
Deyr-i vīrānız ki tūfān teşne-i ta'mīrimiz
- 2 Bī-niyāz-ı deşt-i istignā giyāh-ı vaḥşetiz
Anıñ için zūlf-i Leylī 'āşık-ı teşhīrimiz
- 3 'Arşa-i hīcāda tīg-i ser-fürū-yı nuşretiz
Ḥūn-i düşmenden alur ābı dem-i şemşīrimiz
- 4 Āyet-i nūr-ı tecellī-gāh-ı keşret bizleriz
Vaḥdet-i zāt-ı Ḥaḳıñ Tibyānıdır tefsīrimiz
- 5 Ḥāme-i müşkīnim 'Ārif gülşen itdi nazmımı
Bū-yi gül virse 'aceb mi gonçe-i taşvīrimiz

17

hū

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

- 31a 1 Ḥākīmüz sūziş ile ḥırmēn-i nūr eylemişüz
Ḥāşılı zevk-i tecellīgeh-i Tūr eylemişüz

- 2 Be's ile gūşe-i 'uzletde huzūr eylemişüz
Ġam-ı mātemle dili vaķf-ı sūr sūr eylemişüz
- 3 Dil çerāgāh olalı leşker-i tūl-i emele
Şevķimiz pā-zede-i ħayl-i fūtūr eylemişüz
- 4 Rīziş-i girye imiş māye-i Nīl-i āmāl
Şarf-ı naķdīne-i himmetde kuşūr eylemişüz
- 5 Devrden pertev-i ruhsārına nezzāre için
Perde-i dīdemizi 'ayn-ı bilūr eylemişüz
- 6 Mey imiş vāşıta-i vuşlat o mest-i nāza
Ġāfilāne niçe dem ħayf ki zūr eylemişüz
- 7 Zāhide mūrīş-i ħavf oldu şırāt u dūzaķ
Bize o vādīleri rü'yāda 'ubūr eylemişüz
- 8 Zinde eyler nefsim mürde-dilān-ı nazmı
'Ārifā ħāmeysi hem-nağme-i şūr eylemişüz

18

hū

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

- 31b 1 Daķī nevrestedir ol şūķ ūlfet nidigin bilmez
Bilūr da'vīsın eyler de ħaķīķat nidigin bilmez

- 2 Oğundukça gider hep halvetine zāhidiñ her şeb
Ve lîkin o perî mînâ-yı da 'vet nidigin bilmez
- 3 Gider ağyâr ile seyrâne gelmez 'aşık-ı zâra
Hıyânet nidigin tarz-ı şadâkat nidigin bilmez
- 4 Şunar mı büseden eyler tecâhüli sâķî-i gül-rû
Rüsûm-i bezmde güyâ ki 'âdet nidigin bilmez
- 5 Firâķıñda hemîşe girye vü sūrişledür kârı
Muhaşşal dîde vü dil h̄'âb u rāhat nidigin bilmez
- 6 Me'âd u mebd'e'îñ hâlin yazar ammâ ney-i h̄âme
Yine gelmiş cihâna hem nihâyet nidigin bilmez
- 7 Vişâliñden hayâlinle kanâ'at eyleyüp dâ'im
Cihânda 'Ārif-i āgâh fūrķat nidigin bilmez

19

Müşterek

Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün

- 32a 1 O mest-i nâz-ı hüsn aḥbâba gelmez
Gelür bezm-i şarâb-ı nâba gelmez
- 2 O âhû çeşm-i vahşî ol kadar kim
Görün dâm-ı hayâl-h̄vâbe gelmez

- 3 Gelür bezm-i çerāgāna şebāngēh
Hemān ol lāle-ruḡ serd-āba gelmez
- 4 Gider bir şem‘-i sūzān ister elbet
Göñül pervānedür mehtāba gelmez
- 5 Ḥam-i ebrūlaruñdur kıblegāhı
Dönüp dil secde-i mihrāba gelmez
- 6 Ayāgına gelür keyfi şarābıñ
O neşve kāse-i hoş-āba gelmez
- 7 Nene[n]g-i ḡulzüm-i mestidir ‘Ārif
Duḡulmaz Neş‘etā ḡalmaya gelmiş

Ḥarfü'z-Zād

20

hū

Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

- 35b 1 Mūyıñ miyāne rābıtası müdde‘ā-yı maḡz
Sevdā-yı maḡz dinse sezā bil ḡaḡā-yı maḡz
- 2 Gelmez ḡayāli ḡaḡıra biñ da‘vet eylesem
Teshīr ol peri-veşimi ḡūlyā-yı maḡz
- 3 Her vaz‘ı dil-pesend-i dili ol sitemgeriñ
Ġayra vefāsı ‘āşıka olur ḡayfā-yı maḡz

- 4 Nağş-ı haşîr-i çîn-i cebîn-i ta'şşurı
Mescidde zâhîde yakışur bu riyâ-yı maḥz
- 5 Nüş-ı şarâb-ı vaşlı sebep şâd-merge gör
Düş-nâm-ı la'li haste-i hicre şifâ-yı maḥz
- 6 'Ârif nazîre diye o zât-ı şerîfe çün
Olmaz taşalluf eylese de iddi'â-yı maḥz
- 7 'Arz eyle ḥâk-pâyına bu nazmı sadece
Redd-i kabûlden ne dinürse 'atâ-yı maḥz
- 8 Pey-revlik eylemekde zemîn büsî-i kalem
İqbâl ü 'ömr ü devletine bir du'â-yı maḥz

Ḥarfü'l-Kâf

21

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

- 42b 1 Benim o şüh-i cihân yâr-i cânım olsa gerek
Cihânda 'aşkile çok dâsitânım olsa gerek
- 2 Bakıñ şu hâle ki cevriyle kıddümi bükdi
O pîr olası da güyâ civânım olsa gerek
- 3 Ḥayâl-i ḥ'âbda âgûşa aldığım sordum
Didi o yâr ki zâlim miyânım olsa gerek

- 4 Bu āhlarla benim de o leylī-i hūsnūñ
‘Alāqa zūlfüne rāz-ı nihānım olsa gerek
- 5 Su’āl idince seni benden ‘Ārif-i bī-dil
Didim o şūḥ-i cihān yār-i cānım olsa gerek

Ḥarfü'l-Lām

22

هو

- 43b 1 زغم امین نشمنن تر برجرخ بی امان مشکل
بشادی زبنن در محبسی با خوف جان مشکل
- 2 شب هجران بصبح وصل آخر میشود در نه
یار باب کرامت هست این طزمان مشکل
- 3 زبا عقل بکر بز دز قید چهل فارغ شو
که اینجا شد تحمّل بر زمین و اسمان مشکل
- 4 نبخشد تسلیت کری نماید روی دل دشمن
که باشد طلعت مهتاب دیدن بر کنان
- 5 چه آتش اینکه که دل که زبان من همی سوزد
تهفنن عشق رادشوار و کفتن همجنان
- 6 محك تجربه تقد عیارم سرخرد دارد
که نبود مرد عارف راجواب امتحان

23

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

- 44a 1 Tegâfülle yeter memnûn idersin bendeñi var ol
 Yürü var sevdiğim ğayri nevâziş-kâr-ı aġyâr ol
- 2 Saña el virdi mi bîġânelerle âşinâ olmak
 Berây-ı tecrübe cânâ biraz da 'âşıkâ yâr ol
- 3 Fedâ itdiñ yeter feryâd u âha eyledin mıştar
 Beni nâ-çâr [u] rüsvâ eylediñ sen daħi nâ-çâr ol
- 4 Efendim bezme gel luţf it saña teklîf-i câm olmaz
 Eger isterse câmıñ raķş it isterse kadeħkâr ol
- 5 O gül-rûya bu ġün ben söyledim 'Ârif Nedîm-âsâ
 Hücûm-ı nâle-i şeb-ġîrden zâlim ġaber-dâr ol

Ĥarfü'l-Mîm

24

- 1 تیغ اہم امان نمیدانم
 سیر آسمان نمیدانم
- 2 ابر پور کوہر جهان دلم
 جود در باد کان نمیدانم

- 3 چون سهی سرد کولشن فیضم
سرد باد خزان نمیدانم
- 4 طفل عشقم دلی فلا طونم
اوستاد جیهان نمیدانم
- 5 سڤ کوی خباب کرّارم
دیگر این آستان نمیدانم
- 6 از پر نفس خودلیسز حدا
عارفم من کان نمیدانم

25

hū

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

- 44b 1 ٲariḳ-i 'aşḳa girdim ḩünki mezheb nidigin bilmem
Mezākım nüṣ-i meydır ğayrı meşreb nidigin bilmem
- 2 Baña devrân-ı meyde seb'a-i seyyâre kâfîdir
Müneccim gibi naḩs u sa'd-i kevkeb nidigin bilmem
- 3 Tevekkül eyleyüp taḩdîr-i ḩaḩḩ'a eyledim râḩat
ḩalender-meşrebim esbâb-ı mekseb nidigin bilmem
- 4 Kimi ebrū vū ḩâle kimi ḩadd ü şîveye mâ'il
Ser-â-pâ 'âşıkım ben ḩaşr-ı maḩlab nidigin bilmem

- 5 Güzeşte olsun isterse rakıbe tākātım yokdur
Bu hūlyālarla ‘Ārif tıfl-ı mekteb nidigin bilmem

26

Mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün

- 1 Felek meşreb yine bir şūḥa künd-i mübtelā oldum
Arardım ‘āqıbet bu derd-i ‘aşkı güç belā buldum
- 2 Tavāf-ı kūyuñ eyler gālibā tenhāca ‘āşıklar
Ki zīrā dün gice vardum bir iki naş-i pā buldum
- 3 Der-āgūş eyledüm rü’yāda ‘uryān ol-perī rüya
Bu şeb mir’āt-i hūbı reşk-i mir’ātü’s-şafā buldum
- 4 Açılsun gönçe-i ümmīdīñ ey dil gel açıl şād ol
Saña meyḥāne-i gām gibi cāy-ı dil-güşā buldum
- 5 O tūbā-ķāmet-i nāzik-ḥırāmıñ vaşf-ı ķaddinde
Resā çok mışra‘-ı mevzūn buldum nā-resā buldum
- 6 Ḥayāt-efzā didim geh la‘line geh ‘ayn-ı cān ‘Ārif
Dehān-ı dil-bere gūyā ki ḥarf-i āşinā buldum

27

هو

- 45a 1 نتابد در حرم بوی ربا از شرع آدایم
بعطر می فوروزان میشود قندیلی محرایم

- 2 فشانم جرعه از بزم بهشت عشق بر مرخ
زهی فواره آتش جهر در عالم آهم
- 3 ز اشك كرم مبكبر ديلندي ناله دردم
كه از يكفطره شمعی چو نخل شعله سير آهم
- 4 بوزر كریه عاجز كشتم ار حسنت دل دربد
زیجر جانكداز اندر میان آتش و آهم
- 5 خلیلی است انكه میچنید كل سیراب در عشقت
چو عارف من هم ز طوفان آتش رد نمینایم

28

Müşterek

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

- 1 Benim kim bezm-i vaḥdet içre küfr ü dīni nūr itdim
Ziyā-yı şemsveş her cām-ı revzenden zuhūr itdim
- 2 Çekince kavı-ı ebrū vaşfını āgūş-ı ma'nāya
Yine pīrāne ser-bāzū-yı ṭab'a ḥayli zūr itdim
- 3 Kırmāt-ı sīneye giryān giryān teng-ter şardım
Bu şeb ol tıfl-ı mehd-i nāzı ḥayfā bī-ḥuzūr itdim
- 4 Lisān-ı ḥāl ile dir 'āşıkā meh-rū-yi ḥaṭṭ-āver
Kıyāmetler kıopardım ṭarf-ı mağribden zuhūr itdim
- 5 Dem-i 'īd-i vişāle nūş-i la'lūñ eyleyüp şerbet
Ḥāyāl-i būy-ı zūlfūñ micmer-i dilde buḥūr itdin

- 6 Nigeḥ ŧeŧŧir-i hicr ile iderken münkesir-i ḫāṭır
Dile ĩmā-yı vuŧlat itdi ebrūlar ğurūr itdim
- 7 Cihānuñ ŧādmānīsın idüp ferŧ-i reh-i vuŧlat
Ĝam-ı hicrūñ seniñ ben ğāre-i rūy-ı sürūr itdim
- 8 Virir aḫbāba Pertev ḫaylice cem‘iyyet-i ḫāṭır
Bu ŧi‘r-i pāk ile ḫussādı ‘Ārif bī-ŧu‘ūr itdim

Ḫarfū'n-Nūn

29

hū

Fā'ilātūn fā'ilātūn fā'ilātūn fā'ilūn

- 45b 1 'Ārifñ āŧüfte-sāman oldıĝın bilmez misin
Kākülūñ gibi periŧān oldıĝın bilmez misin
- 2 Rūḫ-baḫŧā ise la'liñ ehl-i derde sevdigim
Tīĝ-i ğamzeñ āfet-i cān oldıĝın bilmez misin
- 3 Sen bilürken ḫüsn-i 'ālem-sūzuñı yā ğöñlümüñ
Āteŧ-i hicrūñle sūzān oldıĝın bilmez misin
- 4 Her ne deñlü ŧaḫlasam cān gibi 'aŧkuñ sīnede
Reng-i rūyumdan nümāyān oldıĝın bilmez misin

- 5 Sen sühandân u dil-âgâh olasın da gūyiyā
Nazmımiñ tanzīre şāyān oldığın bilmez misin

30

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 1 Bendeñi maḥzūn görüp ref'-i niḳāb itmez misin
İtdigiñ va'd-i 'ināyetden ḥicāb itmez misin
- 2 Ḳāl ile olmazsa ḥālen biñ su'āl eyler göñül
luṭf idüp ḡamzeñle olsun bir cevāb itmez misin
- 3 Seng-i ye's ile beni sāgar şikest itdiñ yeter
İnkisārimdan da sāḳī ictināb itmez misin
- 4 Ḥāstekārān-ı maḥabbet gerçi bī-ḥadd ü şümār
Līk erbāb-ı ḥulūşı intiḥāb itmez misin
- 5 'Afv-ı iḥsānuñla cürmüm ber-ṭaraf olmaz mı āḥ
Ben ḥaṭā itdimse sen ḳaşd-ı şavāb itmez misin
- 6 Ben degilsem lāyık-ı inzār-ı re'fet sen yine
Zātıña şāyān elṭāfi ḥisāb itmez misin
- 7 'Arzuḥāl-i 'Ārif-i nāḳīze sultānım bakup
Bāri bir redd-i cevāba irtikāb itmez misin

31

hū

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 46a 1 Gül-nihāl-i 'iṣvedir ol şūḥ 'illet görmesün
Çeşm-i bīmārı hemān 'ālemde şihḥat görmesün
- 2 Kendi daḥī bir raḳīb olur dil-i şad pāreye
Rūyını āyīnede ol māh-ṭal'at görmesün
- 3 Ḳanıma fetvā virirse ğam degil ḥükm-i ḳazā
Da'vī-i 'aşkı amān bir bī-mürüvvet görmesün
- 4 Meryem-i fikri olur ābisten-i ma'nā o dem
Rūḥ-i ḳudsi nazmımı zinhār Fiṭnat görmesün
- 5 Çarpılır 'Ārif gibi şūrīde-ḥāl-i 'aşḳ olur
Sen perī-zādı hemān dünyāda Neş'et görmesün

32

هو

- 1 فکح سرزد زباغم لا لهاشد داغدار از من
کشم کر شعله آهی بورد نوبهار از من
- 2 زخون کرم مظلومان شود سیراب تیغ حیف
که شمشیر قضا مبعثت اینجا ابدار از من

- 3 رزدی شعله دارش کرده کلها نعی در آتش
جان پروانه و بلبل نکر در شرمار ازمن
- 4 اکر پنهان کنم مهرش بغمز باز میداند
یخنجر چو هر عشقی کشدل اختیار ازمن
- 5 همیشه کرد باداسا کندببوحه سرکردان
مرا چیزی تبختبد چه خواید روزکار از من
- 6 عیار نغمة کلکم شناسد اهل دل عارف
کسی نشیند هرکز حرف پوج افتحار از من

33

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

- 46b 1 Cānı ĩṣār-ı reh-i yār ideyim 'ahd olsun
Teni çün sāye-i dīvār ideyim 'ahd olsun
- 2 Yāremi ol güle izhār ideyim 'ahd olsun
Dāğ ile sīnemi gülzār ideyim 'ahd olsun
- 3 Beni ser-leşker iderse şaf-ı 'uşşāka o şeh
Nāle-i āhı 'alem-dār ideyim 'ahd olsun
- 4 Kays u Ferhād'ı bulup bādiye-i 'aşk içre
Felegi serlerine tar ideyim 'ahd olsun

- 5 Delk-i peşmāne-i zühdi götürüp meykedeye
Girü hāzret-i humār ideyim ‘ahd olsun
- 6 Gāh kāküllere geh dāne-i hāle dolaşur
Dili bir dāme-i giriftar ideyim ‘ahd olsun
- 7 ‘Ārifā Hāzret-i Hayrī’ye sözüüm ‘arz ideyim
Tab’-ı nekkādımı mi ‘yār ideyim ‘ahd olsun
- 8 Ba’d-ı ez-īn aña tetebbu’ ideyim hem-çü Hanīf
Tavrını rehber-i āşār ideyim ‘ahd olsun
- 9 Müstezād eyleyeyim nazm-ı du‘āsını anıñ
Dā’imā böylece tekrār ideyim ‘ahd olsun

34

Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün

- 47a 1 Hār hār izhār ider ğam bāde-hār oldukça sen
Mest-i şevk olur meserret neş’e-dār oldukça sen
- 2 Ber-ţaraf-sār-ı niķāb olur hemān şerm ü hicāb
Duĥt-ı rezle dem-be-dem hem-bezm ü yār oldukça sen
- 3 Pāy-māl olsun yoluñda hāksārān-ı niyāz
Şeh-süvārım nāzıyla gül-gün-süvār oldukça sen

- 4 Yek alem bir aydı olmaz defterinde ‘aşııñ
Gāhī dūşdükçe maalli der-kenār olduça sen
- 5 atı gelse būs-i la‘li tāze şevk ĩrāş ider
Bāde-nūş ol ‘Ārifā faşl-ı bahār olduça sen

35

- 1 حیرت دیدار دین نی تیلبه تی هشیارمین
کوز کورپک بوزنیك قا شیدا پشت بر حیوارمین
- 2 غیرپیرلا تون چاغر چیکسانک نی خندان بولور
ساغینوب بیدادنیك شب تا سجر پیغلار مین
- 3 بو سهزخمی کور هالی لعلینک اذرره ارام جان
قالمغا بر درد اولای دیب جاندین بیزار مین
- 4 کیلسا اول دارای حسن دان اکر بزیم ساری
توره ابلینی بیلا طوقوز طلوق تار تارمین
- 5 اشبو نظمی تاپشور درمین حضرت سلطانغه لیک
انتظار مقدمیدا عارف ناچارمین

arfü'l-Hā

36

Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün

- 47b 1 Ey mala‘-ı āfitāb-ı ‘işve
Tĩr-i niehiñ şehāb-ı ‘işve

- 2 Ğamzeñ idicek ھیāb-1 ŧīve
Dil olmaya mı mücāb-1 'iŧve
- 3 Hākķā ki siyeh belāymıŧ bu
Zülfüñ ki seniñ niķāb-1 'iŧve
- 4 Dil-ħaste-i 'aŧķıñna nazār kıł
Ey dīdesi mest- ħāb-i 'iŧve
- 5 Meyden mi bu deñlü germtersin
Yoħsa ne bu āb u nāb-1 'iŧve
- 6 İskender-i ķaŧr-1 dilsin ey ŧeh
İtseñ n'ola sedd-i bāb-1 'iŧve
- 7 Nāz itmez idiñ bu deñlü ammā
Ķoymaz seni iztırāb-1 'iŧve
- 8 Zülfüñde ķalursa dil 'aceb mi
Pā-beste-i pīç ü nāb-1 'iŧve
- 9 Sābāŧ hele bu nazma 'Ārif
Her mıŧra'ı intiħāb-1 'iŧve

Ḥarfü'l-Yā

37

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 48a 1 Ğayra yār olup tabībim derd-nāk eyler beni
 Ğamdan ölmem qorqaram ğayret 65elak eyler beni
- 2 Ğamzeler a'dāyı ruḥṣat-yāb-ı güftār eylese
 Ḥançer-i ser-tiz-i kīne çāk çāk eyler beni
- 3 Ben girān-mest-i ḥaḳīḳat Ḳays-ı Mecnūn-i hevā
 'Aḳlı gör hem-seng-i ḳadr-i iştirāk eyler beni
- 4 Tāli' -i ḥābīde gün göstermediyse ğam deĝil
 Baḫt-ı ŧeb-gün sürme-i çeŧm simāk eyler beni
- 5 'Arŧiyān-dīdār tecrīde nigeḫ-düz-i viŧāl
 Tā-be-key bu 'unŧur-ı ten zīr-i ḥāk eyler beni
- 6 Ben ŧikest itdim cünūn-ı 'aḳlı zencīrin ki 'aŧḳ
 'Āḳıbet vāreste ḳayd-ı bīm ü bāk eyler beni
- 7 Ğālib-āsā Neŧ'et'e demsāz isem 'Ārif çı sūd
 Ğamdan ölmem qorqaraŧm ğayret helāk eyler beni

38

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

- 48b 1 Göñül ağyāra yüz virmiş o meh-ruhsārı gördüñ mi
Seni hayrān iden āyīne-i dīdārı gördüñ mi
- 2 Şurāhī gibi ser-keşlik iderken bezm-i vuşlatda
Ne hoş rām itdi yāri sāgar-ı ser-şārı gördüñ mi
- 3 Seni āyīneveş āgūşa almak istemiş cānā
Raķīb-i rū-siyehden vaz'-ı nā-hencārı gördüñ mi
- 4 Leb-i cūda yeter sāgar be-dest neş'esin ey dil
O mir'at-i şafāda 'aks-i rüy-ı yāri gördüñ mi
- 5 Ne yüzden fāş söylersin haķīkat-baḡşini bilmem
Sen ey şūfī verā-yı perde-i esrārı gördüñ mü
- 6 Cenāb-ı Pertev-i rūşen-nazarveş sen daḡī 'Ārif
'Aceb ru'yāda neyler vuşlat-ı dil-dārı gördüñ mü

39

hū

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

- 49a 1 O şūḡ ile kadeḡ-peymā-yı bezm-i 'işretem şimdi
Göñülden ber-ṭaraf-sāz-ı gubār-ı vaḡsetem şimdi

- 2 K̄o feryād eylesün gülşende bülbül çāk çāk olsun
O gül-ruhsār ile sāgar be-dest-i ülfetem şimdi
- 3 Şafā-yı hātıram vār yār ile hem-bezm-i cām oldum
Cemāl-i yāre gör āyīne-dār-ı hayretem şimdi
- 4 Beyāz-ı gerdeninde hāl-i ‘anber-būyımı öpdüm
Dil-i agyāra el-haqq dāg-süz-ı hasretem şimdi
- 5 Boyınca gördüm ihsānın o şūh-ı nāzik-endāmıñ
Biḥamdillāh hem āgūş-i şafā-yı vuşlatam şimdi
- 6 Dil-i ārāmı çāk olsun raq̄ıbiñ tāb-ı hasretle
Bu ‘işretgāhda dil-sīrāb-ı soḥbetem şimdi
- 7 N'ola aḥbāba ‘ünvān eylessem ‘Ārif bu mevsimde
Gele gec taḫra-fermā-yı rūsūm-ı naḫvetem şimdi

40

هو

- 49b 1 آتش تر مزاج یعنی می
آب خشک امتزاج یعنی می
- 2 سوق سوداه کرمی بازار
عشقیله هم-رواج یعنی می

- 3 داغ سوز دردن یعنی غم
برد ساعه علاج یعنی می
- 4 عاشقه بزم الفتکد سنک
مايه الا حتياج یعنی می
- 5 نورمش طات خاطر عارف
شعله بخش زجاج یعنی می

41

hū

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 50a 1 Çeşm-i şūhuñ söyledi hūn-ḥ'ārsın bildim seni
'Āşīka ğamzeñ gibi ğaddārsın bildim seni
- 2 Da'vet-i 'uşşāka da eyle icābet ey perī
Çünkü zīb-i meclis-i āgyārsın bildim seni
- 3 Sen de olduñ ğālibā bir tıfl-ı şūha dil-figār
Ben gibi āzürde efkārsın bildim seni
- 4 Duḥt-ı rezle 'ālemi kıldıñ ḥarāb ey muğ-beçe
Ya'ni hemşīreñ gibi mekkārsın bildim seni
- 5 Şermsār-ı rūy-ı ālūñdür gül ammā neyleyim
Bī-vefāsın şāhid-i bāzārsın bildim seni

6 Nağd-i eşki şarfa der-kār olduñ ‘Ārif varısa
 Hāstgār-ı vuşlat-ı dil-dārsın bildim seni

42

hū

Mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün

- 50b 1 Gül gönçe gibi vaz’-ı nev-âyîne başladı
 Bülbül nevāye ez-ser-i nev yine başladı
- 2 Ferhād ‘aşk-ı Leylī-i hüsne gönül virüp
 Mecnūn ‘aql-ı mebħaş-i Şirīne başladı
- 3 Īmā-yı būs-ı la‘lini rengin hayāl idüp
 Hatt beyt-i ebruvānını tazmīne başladı
- 4 ‘Aksüñ saña vü sen daħi hayrān ‘aksüñe
 Reng itmege bu hayrete āyine başladı
- 5 Luṭf itmişidi döndi sözünden o kīne-cū
 Gerdūn gibi ‘ādet-i dīrine başladı
- 6 Hayli sebük-hırām idi tarz-ı süħanda līk
 Kilk-i bedīhe kūyuñı temkīne başladı
- 7 Beytü'l-ķasīd-i vaşf-ı riyāset penāh ile
 ‘Ārif ķuşūr-ı nazmını tezyīne başladı

3. TERKĪB-İ BEND

Terkīb-i Bend

I

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

- 53a 1 Ey benim mā-ḥaşal-ı 'ömrüm efendim cānım
Ey gözüm nūrı civānım güzelim sultānım
- 2 Ya 'nī ārām-ı dilim pādīşeh-i devrānım
Diñle Allāh'ı severseñ bu dil-i nālānım
- 3 Seni sevdim seni 'ālemde saña ḥayrānım
Gözime zerre görünmez bu ser ü sāmānım
- 4 Giceler tā-be-seḥer hicrūñ ile giryānım
Derdimi söylemeden ğayrı nedir dermanım
- 5 Ben dimezdim ki seniñ 'aşkıña mu'tād olayım
Ḥāk-pāyuñ olayım böylece ber-bād olayım

II

- 1 Saña aġyārlarıñ yār idügin bilmez idim
'Āşıkānuñ bu kadar var idügin bilmez idim
- 2 'Aşq tā böyle ciger-ḥ'ār idügin bilmez idim
Ġamzeler zālīm ü ğaddār idügin bilmez idim

- 3 Saña ‘aşıklığımuñ ‘ār idügin bilmez idim
‘Aqlımıñ ‘aşkla ser-şār idügin bilmez idim
- 4 Göñlümüñ hāşılı nā-çār idügin bilmez idim
Çāresi nale ile zār idügin bilmez idim
- 5 Āh idersem bile āh itmeğe başlar kuhsār
Āh dir āh işidir şimdi muhaşşal dil- i zār

III

- 1 Niçe bir dīdelerim girye ile kār olsun
Seyl-i hırmān ile dil hānesi vīrān olsun
- 2 ‘Āşıkan yāri ile seyre hırmān olsun
Ġayrılar şād kuluñ ‘aşka peşimān olsun
- 3 Her ne dem eyler iseñ bende-i hırmān olsun
Ġamzeñe bencileyin yüz biñi kurbān olsun
- 4 Yāri ‘ıyda destdi göñül şevk ile şādān olsun
Yetişür büseñe leb-teşne-i hırmān olsun
- 5 Ayağıñ öpmege bu bendeñe ruşsat yok mı
Mezhebüñde seniñ ey şüh mürüvvet yok mu

4. TAHMİS

Tahmīsāt

Muhammes

1

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 54a 1 Sen gidelden hūn-i dil 'aynımda tūfān oldı gel
 Seyl-i ğamla hāne-i endīşe vīrān oldı gel
 Gel gözüm nūrı yeter bu eşkim 'ummān oldı gel
 Gitdim aldın ḥasretūñle sīne sūzān oldı gel
 Ḥāb u rāḥat dīdeden dilden girīzān oldı gel
- 2 Va'd-i teṣrīf eylediñ ey bī-mürüvvet gelmediñ
 Za'fdan ḥālim yamān oldı bu nevbet gelmediñ
 Görmege bīmāruñı bilmem ne ḥikmet gelmedin
 Sen de āfetsin ṭabībim itdiñ 'iffet gelmediñ
 Ḥastaña ammā ḥayālīñ āfet-i cān oldı gel
- 3 Ey gül-i ra'nā firākuñ āteş itdi gülşenim
 Şu'lelerden lālezāra döndi ser-tā-pā benim
 Sen degil aḥvālime raḥm idüp ağlar düşmenim
 Görmek isterseñ gelüp ḥāl-i diger-gūnum benim
 Sīneden dāğ-ı nihān-ı dil nümāyān oldı gel

4 Tā-be-key olsun bize bu ferfireng tākāt-güdāz
 ‘Arz-ı dīdār eyleyüp hīç olmadıñ hātır-nüvāz
 Rūy-i ‘aczi ferş idüp yoluñdadır ehl-i niyaz
 Pāy-mālīñ olmağa ey şeh-süvār-ı ‘izz ü nāz
 Sāye-veş üftādeler hāk ile yeksān oldı gel

5 Gelmege āgūşa niyyet var gibi sende meğer
 ‘Ārif-i dil-ḥūnı mesrūr itdigiñ aldık haber
 Rūze-dār-ı ḥasretiñ tã çend olsun pür keder
 Gerdeniñden ‘ıydda va‘d eylediñ gül-büseler
 Şimdi kurbānıñ olam ol vākt-i iḥsān oldı gel

2

hū

Mef’ûlü mefâ’îlü mefâ’îlü fe’ûlün

55a 1 La‘l-i leb-i dil-ber gibi bir cām-ı Cemim var
 Pür neş'e-i şevkim ne gamım var ne hemim var
 Feryād ile hem āh-ı ḥazīnle nağamım var
 Nā-sāz degil nağmelerim zīr ü bemim var
 ‘İşretgeh-i ‘ālemde benim özge demim var

2 Lāl itdi beni gamze-i gūyāsı o şūḥuñ
 Mestāne-nigeh dīde-i şehlāsı o şūḥuñ

‘Uşşāka bütün vaz’-ı sitem-zāsı o şūhuñ
 Ağyār iledir dīde muvāsāsı o şūhuñ
 Allāhı severseñ beni söyletme ğamım var

3 Loğmān u Aristo olamaz derdime dermān
 Vuşlat hevesi oldı baña māye-i hırmān
 Bir hāle ıodı āh ıabībim beni hicrān
 Kānūn-ı şifā ile bulunmaz buña imkān
 Ben haste-i ‘aşkıñ cigerimde veremim var

4 Būlbūl ğibi feryād u figān itsem ‘aceb mi
 Āh ile bahārānı hazān itsem ‘aceb mi
 Rāz-ı dili meşhūr-i cihan itsem ‘aceb mi
 Bu mışra’ı hem-derd-i zebān itsem ‘aceb mi
 Bir ruħları ğül zūlfı semen ğonçe-femim var

5 Ol yār ile itdiklerimiz cūnbūşı tenhā
 Bir ben bilürem bir de anı sāğar-ı şahbā
 Söylense olur dāğ-ı dil yād u eħibbā
 ‘Ārif olan añlarsa sözüñ yok hele ammā
 Vallāhi dimem saña Hālīma kaseñim var

55b 6 Bir kimseden ümmîd-i 'aṭā vü kerem itmem
 Şimden gerü ben ṭālî'ime hîç sitem itmem
 Gerdüne mu'arızlık idersem de kem itmem
 Taḥşîl-i merâtib hevesiyle elem itmem
 Kim Ḥazret-i Rāşid gibi şāhib-keremim var

7 Şimden gerü itmez beni bir ğayrıya muḥtâc
 Allāh bilür itmedi hîç kimseyi iz'âc
 Zîrâ ki odur rāst-rev-i aḥsen-i minhâc
 Ey ṭālî'-i ḥâbîde yeter ğayrı gözün aç
 'Älemde benim öyle veliyyü'n-ni'amım var

3

hū

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

56a 1 Feyz-i tevḥîd ile mükremdir ğürüh-1 Mevlevî
 'Allemü'l-esmāya maḥremdir ğürüh-1 Mevlevî
 Ḳāleb-i 'irfāna her demdür ğürüh-1 Mevlevî
 Zāt-1 'aşka rūḥ-i mülhemdür ğürüh-1 Mevlevî
 Ya'ni sırr-1 devr-i âdemdür ğürüh-1 Mevlevî

2 Mürde dilseñ āşinā ol vāşıl-1 mevlâyile

Gel semā'-1 vecd-i ḥāle gir ḳudüm-1 nâyile

Zevk-i rŭhānī bulursuñ hıdmet-i mevlāyile
 Zindedir āfāk u enfŭs ferīḥan-ı Mevlānayile
 Kālb-i ādem cān-ı ‘ālemdir gŭrŭh-ı Mevlevī

- 3 Sālik-i rāh-ı ḥaḳīḳat ṣāh-rehdir cŭmlesi
 ‘Ālem-i ma‘nāda el-ḥaḳḳ pādiṣehdir cŭmlesi
 Kenzi lā-yefnā ile mālik siyehdŭr cŭmlesi
 Faḳr u faḥra dāver-i ṣāḥib-kŭlehdŭr cŭmlesi
 Her ṭarīḳ iḳre mŭsellemdŭr gŭrŭh-ı Mevlevī

- 4 Ehl-i ‘aṣḳıñ zāt-ı baḥta nāzır olmaḳdır iṣi
 Ṣanmañuz pervāne gibi ṣem‘ iḳŭndŭr sŭriṣi
 Ṣemme vechullāha dā’irdir medār-ı cŭnbŭṣi
 Āsmān lā-ta‘bındur maḳām-ı gerdiṣi
 İsm-i a‘zamlı mŭkerremdŭr gŭrŭh-ı Mevlevī

- 5 Encŭmende ḥalvetiñ zevḳiyledir ṣevḳ ũ ṭarab
 Vāṣıl-ı leb oldı kıṣr lafzı eyler mi ṭaleb
 Nŭr-ı maḥz olmaḳda ‘ayn-ı ṣemse lāzım mı sebeb
 ‘Ayn-ı ma‘nādır disem ṣŭretleri olmaz ‘aceb
 Her ḳademde vāḳıf-ı demdŭr gŭrŭh-ı Mevlevī

- 56b 6 Neş'e-yâb-ı feyz ider 'uşşâkı keyfiyetleri
Keşret-i ağıyâr içinde gerçi kim vahdetleri
Kâle gelmez hâller var başkadır ülfetleri
'Âlem-i şamt içredir germiyyet-i şöhetleri
Güyyâ nutk-ı mücessemdür gürüh-ı Mevlevî
- 7 Dest-res kıl 'Ârifi yâr-ı bî hâtır-hvâhına
Çâker it nev cân u dil bir 'Ârif-i âgâhına
Vâsıl olan gör ne dir şükr eyleyüp Allâhına
Hamdülillah olmuşam cârüb-keş-i dergâhına
Gâlib nâçize hem-demdür gürüh-ı Mevlevî

Elgâz

1

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 59b 1 Ol ne bî-cân-ı ef'î-i pîçidedür
Güyyâ bir eşrdir nâ-dîdedür
- 2 İki başında hem iki ağzı var
Dizgini var şanki esb-i rāhvār
- 3 Heft serdir diqqat eyle şânına
Cāndur dinse sezâ 'unvânına

- 4 Öyle tenbeldür ki gitmez bir yere
Dişleri yine olurdu dest-ere
- 5 Tüb olur gāhī gelür meydānede
Hem kiriş geçmiş gehī hūbānede
- 6 Dā'imā keşrette vahdette işi
Hem seferāndur vaṭandur cünbüşi
- 7 Kuṭbdur hem ḫalvete meşğūfdur
Çarḫ-ı gerdān emrine mevķūfdur
- 8 İnkisārından saķın virir elem
İltiyāmı mümkün olmaz lā-cerem
- 9 Böyle iken 'āciz ü maḫbūsdur
Ḥıdmetiyle ḫalk anıñ me'nūsdur
- 10 Şī'iyāna şanki olmuşdur imām
Tācı var on iki Türkī ṭas tamām
- 11 Ehl-i dildür her gice şeb-gīr ider
Degse nā-maḫrem elli tekdīr ider

- 12 'Askeri vardır ki bekler serhadi
Meyli Tîmur oldu nām-ı emcedi
- 13 Bir küçük naḥl oldu ḳaddi 'Ārifā
Noḳta ḳondurmaz yalan aḥbāb aña

6. KITA

Ḳıṭa'āt

5

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 60b 1 Olsa āb-ı tîg-i ḥükmi n'ola dehr içre revān
Ḳabza-i teshîrine serdâdedir ḥalk-ı cihan
- 2 Zühre-i Behrāmı eyler çāk çāk ḥavf u bîm
Ḥançer-i elmās-gün-ı Ḥazret-i Sultān Selîm

7. RUBĀÎ

Rubā'iyāt

1

هو

- 61b 1 کردون قد رندان دمر دم بر خواه
بر عکس مراد دل من کر دد آه
من عاجزم او پنجه من کرداند
لا حول و لا قوة الا بالله

2

هو

- 1 در داد رداز داع دل دادر دا
 شاید که باین هم بر سم بر فردا
 بهر طلب چفت غمی میر قتم
 بر در که رب لا تذر نی فردا

هو

- 2 زطفلی طبعمز کفتار یای بیر می آید
 که ازاز خم وجودم خون برنک شیر می آید
 آنقدر لبریز معنایم که در وقت زکام
 جای عطسه مصرع برجسته می آیر بردن

Şarkı

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 62a 1 Görmesem bir lahza cânânım seni
 Arzu eyler hemân cânım seni
 Kākülünñ dīvānesi olmuş görüp
 Bu dil-i āşüfte-sāmânım seni
- 2 Mest idiñ dün-i bāde-i pür-zürdan
 Gizlediñ ben 'āşık-ı mehcürdan
 El şallardıñ illere hep dürdan
 Gördüm ey serv-i hırāmânım seni
- 3 Necm-i bahtım neyleyim ṭālī' degül
 Dīdeler nezzāre ki kâni' degül
 Sen begenmezseñ sözüm māni' degül
 Ben begendim işte sulṭânım seni

- 4 Ey gül-i bāğ-ı emel ey nāzenīn
 Būlbūl-i nālānīm zār u ḥazīn
 Rāstdur ḳavlim baña virme yemīn
 İ'timād it pek sever cānım seni

63b

بِسْمِهِ سَبَّحَانَهُ وَتَعَالَى

الحمد لله عالم الغيوب و كاشف الكروب و الصلّمق على نبيه المحبوب الذى بعث نبور
 المبين لجلال قلوب و على اله و صحبه التابعين له تبهج مرغوب و بعده فلما نظرت
 پزا الشرح اللطيف و المؤلف الشريف جامعاً با شتات العلوم و النوادر وحادياً با نواع
 العبر اللبيب الناظر ما شرح المتن بل زيتن كليل عاليه و رصع بجواهر غالبه دان هندا
 انشراح الفاضل الاكرم و السميدع الاجل الافخم الحاج محمد امين الا در نوى الشهير
 بحاجى پاشا بشره الله تعالى نبيل ما اراد وما شالقد او دع قيه قواءد معانٍ ستينه و فرار
 سطانفِ جليته مد الله ظلال افادته الفأزة و يممه الفأضته على مقارق الطليته و العرفاء
 ما دار السماء بكر الغداة ومر العشا و اسيع منح آلا ئه على والديه و اقاربه الا برار
 بالنبي واله الا خيار

SONUÇ

“Reisülküttab Mehmed Ârif Dîvânı” isimli tez çalışmamızda Mehmed Ârif’in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, Dîvân’ının transkripsiyonlu metni hazırlanarak bu metin, şekil ve muhteva açısından incelenmiştir.

Osmanlı’nın gerileme dönemi olan 18. yüzyılda yaşamış olan Mehmed Ârif, Divan edebiyatının da son büyük ustalarının yetiştiği asırda şiirlerini kaleme almıştır. Hoca Neş’et, Şeyh Galip, Pertev gibi döneminin önde gelen şairleriyle yakın dostluklar kurmuştur.

Bu yüzyılda, siyasî ve sosyal hayatta görülen karışıklık ve bozukluğa karşın edebiyat gelişimini sürdürür. Ancak yüzyılın ikinci yarısından sonra siyasi ve sosyal alandaki gerileme, edebiyat sahasına da paralel olarak yansır.

Devrinin özelliklerini şiirine yansıtan Mehmed Ârif, mahallileşme akımının da etkisiyle sade bir üslupla yazmış, şiirlerinde ağıdalı dil kullanmamış, deyimlerden sıkça yararlanmış. Şiirlerinde daha çok zengin kafiye çeşidini kullanan şair, rediflere de epey yer vermiştir.

XVIII. yüzyıl Türk edebiyatının göze çarpan konularından biri olan müşterek şiir yazma geleneğini Mehmed Ârif’in Dîvân’ında da görmekteyiz. Şairin Pertev ve Hoca Neş’etle yazmış olduğu müşterek gazelleri bulunmaktadır.

Sonuç olarak şiirlerinden yola çıkarak Reisülküttab Mehmed Ârif’in iyi bir şair olduğunu, özellikle gazellerinde coşkun bir lirizm barındırdığını, Arapça ve Farsça kelimeleri yerinde kullandığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

AKSOYAK, İsmail Hakkı, “**Müşterek Şiir Söyleme Geleneği**”, Türklük Bilimi Araştırmaları, Sivas 1999, S. 8, s. 239- 254.

Aksoyak, İsmail Hakkı,

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6815>

Armaoğlu, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.

Bursalı Mehmed Tâhir, **Osmanlı Müellifleri**, C. II, (hzl.: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), İstanbul 1972.

Cebecioğlu, Ethem, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Anka Yay., 3. Basım, İstanbul 2005.

Danişmend, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Cilt 5, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.

Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi Yay., 24. Baskı, Ankara 2007.

Erdem, Sadık, **Ârif Hikmet Tezkire-i Şu'arâ İnceleme-Çeviriyazı-İndeksli Tıpkıbasım**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.

Erdem, Sadık, **Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1994.

Eren, Abdullah, **Sıdkî Divanı (İnceleme-Metin)**, Altınpost Yay., Ankara 2014.

Esrar Dede, **Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye**, (hzl. İlhan Genç), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2000.

Es'ad Efendi, **Bağçe-i Safâ-endûz**, İstanbul Üniv. Ktb. Ty. 2095.

Fatîn Davud, **Hâtimetü'l-Eş'âr**, (hzl.: Ömer Çiftçi), e-kitap, www.kulturturizm.gov.tr.

Işık, İhsan, **Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi**, Elvan Yayınları, Ankara 2006.

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, **Son Asır Türk Şairleri**, C.III, Dergâh Yay., İstanbul 1998.

İpekten, Haluk, İsen, Mustafa, **Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C. 5, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007.

Kurnaz, Cemâl, **Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli**, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1996.

Kurnaz, Cemal, Tatcı, Mustafa, **Mehmet Nâil Tuman Tuhfe-i Nâilî Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri**, Bizim Büro Yay.,c. II, Ankara 2001.

Mehmed Süreyyâ, **Sicill-i Osmânî**, C.3, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1311.

Mengi, Mine, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yay., 19. Baskı, Ankara 2013.

Okudan, Esra, **Ârif Mahlaşlı Miraciyelerin Şairi Olarak Abdülbaki Ârif ve Ârif Süleyman** (Yüksek Lisans Tezi, 2008), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Pala, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yay., İstanbul 2009.

Safvet, **Nuhbetü'l-Âsâr Fî-Fevâ'idî'l-Eş'âr**, İstanbul Üniv. Ktb., Ty. 6189.

Sefercioğlu, Mustafa Nejat, **Nev'î Dîvânı'nın Tahlîli**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.

Şahin Ali, **Abdülbaki Ârif Efendi (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni)** (Yüksek Lisans Tezi, 2002), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şemseddin Sâmî, **Kâmûsu'l-A'lâm**, C. 4, Kaşgar Neşriyat, İstanbul.

Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yay., İstanbul 2007.

Şentürk, Atilla, Kartal, Ahmet, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yayınları, 2013.

Şentürk, Nazır, **Babîâli'nin Reisülküttablari**, Doğan Kitap, İstanbul 2012.

Tankuş, Mustafa, **Ârif Süleyman Dîvânı (Hayatı, Eserleri ve Dîvânı)** (Yüksek Lisans Tezi, 2002), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, **19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Kitabevi Yay., 9. Baskı, İstanbul 2001.

Yeğın, Abdullah Badıllı, Abdulkadir vd., **Osmanlıca Türkçe Büyük Lûgat**, Türdav Yay., İstanbul 1990.

